

Roy Ragnar Akira Halley

«En ædruelig nasjon er fundamentet for al sand folkelykke»

Avholdslistene i Trondheim ved
kommunevalgene i 1913 og 1919

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2023

Roy Ragnar Akira Halley

«En ædruelig nasjon er fundamentet for al sand folkelykke»

Avholdslistene i Trondheim ved kommunevalgene i
1913 og 1919

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven har vært en undersøkelse av avholdslistene som stilte ved kommunevalgene i Trondheim i 1913 og 1919. Oppgaven har prøvd å finne svar på hva de to ulike avholdslistene var, hva slags politikk partiene fremmet, hvem som stilte for listene og om partiene samarbeidet med andre i kommunestyret. Hovedsakelig har primærkildene for denne oppgaven vært lokalaviser fra perioden rundt kommunevalget. I tillegg har valgrapporter fra SSB blitt brukt. Sekundærkilder har blitt brukt i oppgaven for å gi et mer helhetlig bilde og kontekst for undersøkelsen av primærkildene.

To forskjellige avholdslistene stilte i 1913 og 1919 i Trondheim. *Det konservative-liberale avholdsparti* stilte til valg i 1913. Dette var et avholdsparti med klar tilknytning til høyresiden i politikken. I 1919 stilte *Avholdspartiet*, et parti som ikke hadde en like sterk tilknytning til høyresiden. *Avholdspartiet* var i større grad et rent ensaksparti enn *Det konservative-liberale avholdsparti*, og hadde ingen andre saker i programmet sitt. Disse to partiene hadde mange av de samme kandidatene og samme fanesak. Mens *Det konservative-liberale avholdsparti* prøvde å få stemmene til avholdsfolk på høyresiden, forsøkte *Avholdspartiet* å nå andre velgere også. Ved begge valg var disse nisjepartier som var blant de mindre i kommunestyret.

Abstract

This thesis is about the temperance parties that stood at the local elections in Trondheim in 1913 and 1919. I have tried to find answers to what the two different temperance parties were, what kind of policies the parties promoted, who stood for the parties and whether the parties collaborated with others in the local council. Mainly, the primary sources for this thesis have been local newspapers from the period around the municipal elections. In addition, election reports from Statistics Norway have been used. Secondary sources have been used in the thesis to provide a more comprehensive picture and context for the examination of primary sources.

There were two different temperance parties that stood in 1913 and 1919 in Trondheim. *The Conservative-Liberal Temperance Party* stood in the 1913 local election. This was a temperance party with clear ties to the right-wing of Trondheim politics. *The Temperance Party* stood in 1919, a party that was not as conservative as *The Conservative-Liberal Temperance Party*. *The temperance party* of 1919 was also to a larger extent than *The Conservative-liberal Temperance*

Party, a single-issue party, and had no other policies in its manifesto. These two parties shared many of the same candidates and the same cause. While *The Conservative-liberal Temperance Party* aimed to receive votes from conservative temperance people, *The Temperance Party* attempted to have a broader appeal. In both elections, these were niche parties that were among the smaller ones in the local council.

Innhold

Innledning og problemstilling.....	5
Fremgangsmåte.....	6
Historiografi.....	8
Presiseringer.....	9
Del 1: Historisk bakgrunn	10
Totalavholdsbevegelsen	10
Lokalpolitikken i Trondheim	11
Avholdslistene i Trondheim	13
Del 2: Valg 1913	14
Innledning.....	14
Det konservative-liberale avholdspartis program	15
Kandidatene	17
Appell til velgerne.....	18
Kritikk av partiet	19
Valgresultatet	20
Posisjoner i kommunestyret: 1914-1916	21
Oppsummering: 1913 valget	22
Del 3: Valget i 1919	23
Innledning.....	23
Avholdspartiets program	24
Kandidatene	24
Appell til velgerne.....	26
Kritikk av partiet	28
Valgresultatet	29
Posisjoner i kommunestyret: 1920-1922	31
Oppsummering 1919.....	31
Del 4: Sammenligning og drøfting av de to valgene	32
Den politiske situasjonen	32
Program.....	33
Appell til velgerne.....	33
Kritikk mot partiet	34
Forhold til Høyre og Frisinnede Venstre.....	35

Forhold til Venstre og Arbeiderpartiet	35
Kandidater og folkevalgte.....	36
Var det samme parti?	37
Oppsummering og konklusjon.....	38
Litteraturliste.....	40
Aviser.....	40
Protokoller fra kommunestyret.....	42
Bøker	43
Statistikk	44
Lovtekst	44
Bacheloroppgave.....	45
Masteroppgave	45

Innledning og problemstilling

Avholdssaken var en av de store sakene på den politiske dagsorden i Norge på starten av 1900-tallet.¹ Saken kan virke noe fjern i dag, men avholdsbevegelsen hadde en styrke og bredde som bidro til et nasjonalt forbud mot brennevin og hetvin fra 1919.² Forbudet ble først innført midlertidig under første verdenskrig, før det ble gjort permanent etter en folkeavstemning i 1919.³ Vinmonopolet ble opprettet i 1922, som et direkte resultat av det nasjonale forbudet.⁴ Forbudet mot hetvin opphørte i 1923, mens brennevinsforbudet ble avskaffet etter en ny folkeavstemning i 1926.⁵ Før 1919 var mesteparten av alkoholpolitikk i Norge bestemt i enkeltkommunene. I tillegg til at etablerte partier tok stilling til avholdssaken, stilte egne avholdslistene landet rundt på 1910-tallet, inkludert i Trondheim.⁶

Avholdslistene i Norge hadde store lokale variasjoner. Noen steder, som i Ålesund, Arendal og Stavanger, var den lokale avholdslisten blant de største partiene i kommunestyret.⁷ Andre steder stilte ikke egne avholdslistene, fordi avholdsfolket var fornøyd med avholdspolitikken til et annet parti.⁸ Spesielt partiet Venstre hadde varierende avholdspolitikken avhengig av kommune, og kunne være utslagsgivende for om en egen avholdsliste stilte til valg.⁹

Storbyer generelt var ikke særlig sterke områder for avholdsbevegelsen.¹⁰ Trondheim var ikke et unntak.¹¹ Avholdssaken sto likevel sterk i Trondheims politikken dette tiåret, mye takket være styrken til Arbeiderpartiet i byen.¹² Venstre i Trondheim var splittet i spørsmålet, men hadde mange avholdsfolk blant medlemskapet.¹³

Denne oppgaven vil handle om avholdslistene ved kommunevalgene Trondheim i 1913 og 1919. Valget i 1919 ble holdt mindre enn to måneder etter at avholdsfolket hadde seiret i

¹ Fuglum, P. (1995). *Brennevinsforbudet i Norge*. Tapir forlag. Trondheim.

² Danielsen, R. (1984). *Borgerlig oppdemningspolitikk: 1918-1940*. Cappelen: 40-41

³ Danielsen, 1984: 40-41

⁴ Fuglum, 1995: 367-370

⁵ Danielsen, 1984: 40-41

⁶ SSB 1913

⁷ SSB, 1914: 40, 44

⁸ Fuglum, 1995: 57

⁹ Fuglum, 1995: 46-48

¹⁰ Fuglum, 1995: 23

¹¹ Fuglum, 1999: 203

¹² Fuglum, 1995: 50-54

¹³ Trøndelagens Avis, 14. november 1913

folkeavstemmingen om brennevinsforbud. Problemsstillingen er: hva slags partier var avholdslistene i Trondheim ved valgene i 1913 og 1919? Hvor store forskjeller var det mellom *Det konservative-liberale avholdsparti* og *Avholdspartiet*? Hvilke program gikk de to partiene til valg på, hvem stilte som kandidater og hvilke velgere forsøkte de to partiene å appellere til? Hvilke partier inngikk de to avholdslistene samarbeid med?

Fremgangsmåte

Hovedkildene i denne oppgaven har vært protokoller fra Trondheims kommunestyre fra relevante år, sammen med arkiverte lokalaviser. Avisene var hentet fra digitalarkivet til nasjonalbiblioteket, med unntak av *Ny Tid* og *Trøndelagens Avis*. Protokollene fra kommunestyret i Trondheim i årene fra 1913 til 1922 var viktige kilder til informasjon om hvem som var i de ulike kommunestyrene, og hvordan resultatene av avstemningene for formannskapet og ordfører. I tillegg har jeg undersøkt følgende aviser i nasjonalbibliotekets arkiv fra november og desember i 1913 og 1919 som nevnte variasjoner av «avholdsparti»: *Dagsposten*, *Nidaros*, *Ny Tid* og *Trondhjems Adresseavis*. *Trøndelagens Avis*, ukebladet til DNT i Trøndelag i 1913 var også undersøkt under de samme to månedene. Det ble også søkt i andre måneder disse årene, men stort sett viste de seg å ikke være like relevant i de fleste tilfeller. I tillegg har digitalarkivet blitt brukt for å finne ytterligere informasjon om noen av personene som sto på de ulike listene. SSB rapporter fra de ulike valgene har også inneholdt mye nyttig informasjon om stemmetall fra hele landet og annen valgstatistikk.

Kommunestyreprotokollene hadde mye nyttig informasjon om hvem som ble valgt, hvilke partier var valgt inn, stemmetallet for ordfører og hvem som ble valgt til andre posisjoner i kommunestyret. I hovedsak så leste jeg de relevante delene av kommunestyreprotokollene fra 1913 til 1922, for å få oversikt over de ulike posisjonene medlemmer av avholdslistene fikk. I tillegg kunne jeg få en oversikt over hvem deres representanter kunne stemte på under ordførervalg og lignende. De årene som har hatt mest relevant informasjon for oppgaven var fra 1913, 1916, 1919 og 1922. Disse er sitert hyppigst i oppgaven.

Avisene var viktige kilder for å få tak i valgresultater, valglister og for å undersøke hva som blir skrevet i samtiden om relevante tema. Selv om kommunestyreprotokollene hadde lister over hvem som ble valgt inn, fantes ikke selve stemmeantallet. Dette måtte jeg hente fra avisene og SSB rapporter.

Jeg undersøkte i flere ulike aviser fra Trondheim fra 1913 og 1919, og alle som nevner Avholdspartiet i november og desember i de årene. Disse har inkludert Nidaros, Dagsavisen, Folketidende, Ny Tid og Trondhjems Adresseavis. Trondhjems Adresseavis hadde størst andel av omtalelsene avholdslisten fikk i 1913. I 1919 var avholdslisten omtalt i større grad av andre aviser også. Derfor er kildegrunnlaget i aviser mer variert i delen om valget i 1919 enn 1913. Arbeiderpartiets avis i Trondheim, Ny Tid, sine utgaver fra 1919 var ikke blitt digitalisert. Mange av utgavene fra 1913 er også ikke blitt digitalisert. Derfor undersøkte jeg alle utgaver av Ny Tid aviser fra 1. november til 31. desember fra 1913 og 1919 på mikrofilm hos Trondheim Folkebibliotek. Dessverre var artikkelen om formannskapsvalget på 29. desember 1913 så uklart at det var umulig å lese, så det er mulig at relevant informasjon ble utelatt av den grunn. Resten har blitt undersøkt gjennom digitalarkivet på nasjonalbiblioteket.

Det var to ulike ukentlige avholdsblader i Trondheim: Trøndelagens Avis i 1913 og *Sverre* i 1919. Dessverre er det store hull i arkivene til *Sverre*, og ingen av utgavene deres i halvåret før og etter kommunevalget er bevart.¹⁴ Dette har vært beklagelig, fordi innholdet i andre aviser tyder på at bladet støttet Avholdspartiet før dette valget.¹⁵ På den andre siden er Trøndelagens Avis fra 1913 fullstendig arkivert, og har vært en svært nyttig kilde til arbeidet med valget i 1913.

Det bør også påpekes at avisene på denne tiden var talerør for visse politiske retninger.¹⁶ Et tydelig eksempel på dette i Trondheim er at det står eksplisitt i avisa *Ny Tid* i 1913 at den var «utgit av Trondhjems Arbeiderparti».¹⁷ I tillegg var den kjente arbeiderpartimannen Martin Tranmæl redaktør.¹⁸ Høyrepressen, som Trondhjems Adresseavis var en del av, var ikke like direkte tilknyttet Høyre som *Ny Tid* var, men avisa fremmet fortsatt synspunkter som sto overens med partiets synspunkter.¹⁹ De to andre store avisene i Trondheim på denne tiden var Nidaros og

¹⁴ Presisering angående navnet på bladet *Sverre* på side 7

¹⁵ Nidaros, 20. november 1919

¹⁶ Dahl, H. F. (Red.). *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010): B. 2: Parti, presse og publikum: 1880-1945: Vol. B. 2.* (2010). Universitetsforl.: 7

¹⁷ *Ny Tid*, 13. desember 1913

¹⁸ *Ny Tid*, 13. desember 1913

¹⁹ Dahl, H. F. (Red.). *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010): B. 2: Parti, presse og publikum: 1880-1945: Vol. B. 2.* (2010). Universitetsforl.: 7 & 55

Dagsposten.²⁰ Nidaros erklærte seg selv «Venstres hovedorgan i Trøndelag...» i 1919.²¹ Dagsposten, som startet som organ av Samlingspartiet i 1903, var i 1913 og 1919 blitt et organ for Frisinnede Venstre.²² Mange av uttalelsene fra avisene må derfor leses i lys av at de var langt mere partiske enn dagens aviser er.

Historiografi

Det vil være umulig å unngå Per Fuglum i denne delen av oppgaven, som har skrevet mange bøker om avholdsbevegelsen i Norge gjennom sitt liv. De bøkene som har vært spesielt nyttig for denne oppgaven har vært *Kampen mot Alkoholen, 1816-1904*, *Brennevinsforbudet i Norge* og *Et onde avskaffer man! Arbeiderbevegelsen og alkoholen fra Marcus Thrane til forbudstiden*. Bøkene gir klare og oversiktlig dekning av perioden, om avholdsbevegelsen, og hvordan de arbeidet. Fuglum var anerkjent som den fremste autoriteten på avholdsbevegelsen i Norge, og jeg leste mye av hans bøker i forberedelsen av denne oppgaven. Gjennom disse bøkene var det mulig å sette mye av det jeg fant i aviser fra 1913 og 1919 i en større kontekst.

Rolf Danielsens *Det nye bysamfunn: 1880-1914* fra 1958, og hans oppdaterte utgave fra 1997, *„En exempelløs fremgang”: 1880-1920*, har vært svært viktige for å danne en oversikt over Trondheimspolitikken på denne tiden. Disse bøkene ble nyttige for få et bilde på hvordan det politiske klimaet i byen var på den tiden. I tillegg har Daniels bok *Høyres historie: 1918-1940* vært en god kilde til strømningene innenfor Høyre etter 1918.

Anders Kirkhusmos bok om Trondheim i mellomkrigstiden, *Vekst gjennom krise og krig: 1920-1964*, var også brukt for å orientere meg rundt hvordan Trondheim var etter første verdenskrig. Der var ikke avholdsbevegelsen gitt mye plass, men ble skrevet om som en del av de store omveltningene som tok sted etter krigen.²³ Den inneholdte også interessant informasjon om hvordan avholdslistene i Trondheim utviklet seg etter 1919.²⁴

Knut Kjeldstadli berørte også avholdsbevegelsen i sine bøker om mellomkrigstidens politikk. Spesielt har hans bok *1905-1935: Et splittet samfunn*, en del av Aschehaugs serie om

²⁰ Danielsen, R. (1958). *Det nye bysamfunn: 1880-1914*. I kommisjon hos F. Bruns bokhandels forlag: 380 & 589

²¹ Dahl, 2010: 31

²² Dahl, 2010: 31

²³ Kirkhusmo, A. (1997). *Vekst gjennom krise og krig: 1920-1964*. Universitetsforlaget

²⁴ Kirkhusmo, 1997: 159

norgeshistorien, vært nyttig for å få oversikt over de politiske strømmingene på nasjonalt nivå over tidsperioden denne oppgaven dekker.²⁵

Et annet verk som har vært nyttig er Kari Melbys bidrag til *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Den delen som var mest relevant var om kvinner i politikken. Dette var svært relevant for å få forståelse rundt de kvinnene som stilte for avholdslistene og andre partier i Trondheim. Ettersom kvinner bare fikk allmenn stemmerett i 1913 i Stortingsvalg, var det spesielt interessant å lese om kvinners rolle i politikken etter at de fikk stemmerett.

Det er to oppgaver som har blitt skrevet om alkoholsaken som er relevant å nevne. Bjørg Ida Berget skrev i 2011 masteremnet «*[D]et første skridt paa offentlighedens bane*»: *innføring av alminnelig stemmerett i Brennevinsloven av 1894*.²⁶ Selv om oppgaven handler om en tidligere tidsperiode enn denne oppgaven, var det svært interessant undersøkelse av i avholdsbevegelsens rolle i kampen om kvinnelig stemmerett. I 2020 ble det også skrevet en bacheloroppgave ved NTNU av Sindre Moltu som undersøkte ulike avisers dekning av forbudsavstemningen i 1919. For det meste undersøkte han nasjonale aviser, men Trondhjems Adresseavis ble også undersøkt.²⁷ Dette var nyttig for meg, siden holdninger til avholdssaken og avholdsbevegelsen i 1919 var relevant for denne oppgaven. Selv om disse to oppgavene ikke berører avholdslistene i Trondheim direkte, var de nyttige for forståelsen av avholdskampen i Norge og i Trondheim.

Presiseringer

Høyre og Frisinnede Venstre stilte lister under navnene «Det konservative parti» og «Det liberale vælgerforening» ved begge valg.²⁸ For klarhets skyld så skal denne oppgaven referere til de partiene som Høyre og Frisinnede Venstre, men ved noen direkte sitater kan de bli referert som *De konservative* og *De liberale*.

Det konservative liberale avholdsparti vil også noen ganger bli forkortet til KLA i denne oppgaven. Det Norske Totalafholdsselskab vil også oftest bli forkortet i denne oppgaven som DNT. Arbeiderpartiet vil i noen tilfeller bli forkortet til Ap, mens Frisinnede Venstre kan være forkortet til FV. Når denne oppgaven referer til høyresiden, så er det et samlebegrep for Høyre

²⁵ Kjeldstadli, K. (2005). *Et splittet samfunn: 1905-1935*. Aschehoug.

²⁶ Berget, 2011

²⁷ Moltu, 2020

²⁸ Trondhjem kommune 1916, 1916: III-V

og Frisinnede Venstre, samt eventuelle samarbeidspartier. *Borgerlige partier* vil i denne oppgaven bli brukt som et samlebegrep for de ikke-sosialistiske partiene. Dette inkluderer både Høyre, Frisinnede Venstre og Venstre. *Avholdslister* vil også bli brukt som samlebegrep for ulike partier som stilte til valg med avholdspolitikkk som fanesak. «*Avholdsvenstre*» og «*avholdshøyre*» er begreper tatt fra samtiden, og refererer til avholdsfolk som ellers sympatiserte med partiene Venstre og Høyre.

Selv om det ikke utgjør en stor del av oppgaven, er det best å presisere at det var et avholdsblad utgitt av DNT i Trøndelag fra 1919 og videre som hadde tittelen «*Sverre*». Leseren bør være oppmerksom på at dette ikke er en person. Bladets navn vil bli skrevet i kursiv.

Del 1: Historisk bakgrunn

Totalavholdsbevegelsen

I 1875 ble Det Norske Totalavholdsselskab (DNT) stiftet.²⁹ Innen 1910-tallet hadde DNT blitt største og viktigste totalavholdsorganisasjonen. Den var landsdekkende og sto spesielt sterkt til i landsbygda. Den nest største avholdsorganisasjonen, var Den internasjonale godtemplarordenen (IOGT) med opprinnelse i Amerika.³⁰ Første loge (forening) i Trondheim ble stiftet i 1881.³¹ Et annet markant totalavholdsforening var Det hvite bånd, et internasjonalt totalavholdsforeningen for kvinner med røtter i USA, som ble stiftet i 1892 i Norge.³² Organisasjonene fikk en stadig vekst, og ved starten av 1910-tallet var omtrent hver tiende nordmann medlem i en avholdsforening.³³

Nasjonalt forbud var ikke et mål for DNT før 1913, selv om deler av organisasjonen kjempet for dette.³⁴ Siden innførelsen av Brændevinsloven i 1894 kunne brennevin bare selges av et kommunale samlag, selv om hoteller og restauranter kunne ha skjenkerettigheter.³⁵ Disse kunne legges ned av kommunen gjennom folkeavstemminger, med allmenn stemmerett for både kvinner og menn over 25 år.³⁶ Alkoholoven i 1904 stadfestet at også skjenkerettigheter for

²⁹ Fuglum, 1972: 273

³⁰ Fuglum, 1995: 178

³¹ Danielsen, 1997: 136

³² Fuglum, 1972: 334

³³ Fuglum, 1995: 55

³⁴ Fuglum, 1995: 55

³⁵ Fuglum, 1972: 398-401

³⁶ Fuglum, 1972: 398-399

svakere alkoholholdige drikker skulle ligge hos kommunene.³⁷ Derfor var mye av alkoholpolitikken bestemt i de enkelte kommunene, noe som preget lokalpolitikken til kommunene i landet.

På det senere 1800-tallet hadde avholdsorganisasjonene og arbeiderorganisasjonene i Trondheim en nær tilknytning.³⁸ Det var to store avholdsorganisasjoner i Trondheim fra denne perioden: IOGT (godtemplarer) og den lokale avdelingen av DNT, Trondhjems Totalafholdsforening. Spesielt IOGT hadde stor fremgang i Trondheim. Noe av dette kunne vært fordi mye tyder på at denne organisasjonen hadde større støtte blant arbeiderklassen enn det Totalafholdsforeningen hadde. På 1900-tallet var også flere fremtredende avholdsfolk i arbeiderbevegelsen, deriblant Martin Tranmæl.³⁹ Avholdsbevegelsens tilknytning til arbeiderbevegelsen i byen var bemerkelsesverdig.

Avholdsbevegelsen hadde også et klart kristent preg i Trondheim, selv om det kanskje ikke var like sterkt som på Sør- og Vestlandet.⁴⁰ De fleste avholdsorganisasjonene, deriblant IOGT, hadde klare kristne profiler.⁴¹ Spesielt blant de ikke-sosialistiske avholdsfolket var det et sterkt kristent preg, noe som bidro til spenninger mellom deler av arbeiderbevegelsen og kristne avholdsfolk.⁴² Likevel bør det bemerkes at IOGT sto spesielt sterkt i Trondheims arbeiderstrøk, noe som kan tyde på at avholdssaken kunne forene de to bevegelsen til en viss grad.⁴³

Lokalpolitikken i Trondheim

Trondheim kommune var geografisk langt mindre, enn dagens Trondheim kommune, og utgjorde i grove trekk de sentrale områdene i dagens kommune.⁴⁴ Kommunestyret hadde 68 representanter, som ble valgt på forholdsvalg slik som vi er vant til i dag.⁴⁵ Kandidater var stort sett satt opp i alfabetisk rekkefølge på listen, så personstemmer avgjorde hvem som fikk plass. 17 kommunestyrerepresentanter var i formannskapet.⁴⁶

³⁷ Fuglum, 1972: 520-523

³⁸ Danielsen, 1997: 136-137

³⁹ Danielsen, 1997: 136-137

⁴⁰ Fuglum, 1999: 116-120 & Danielsen, 1997: 136

⁴¹ Fuglum, 1999: 116, 120

⁴² Fuglum, 1999: 116-117

⁴³ Danielsen, 1997: 136

⁴⁴ Forskr. om kommunesammensl., Trondheim m.fl. 1963

⁴⁵ SSB, 1914: 38-40 & Forskr. om kommunesammensl., Trondheim m.fl. 1963

⁴⁶ Trondhjem kommune 1916, 1916: IV-V

Venstre var fortsatt et stort riksdekkende parti, men sto forholdsvis svakt i Trondheim på 1910-tallet i forhold til andre storbyer. I stedet viser valgresultater fra denne perioden at Arbeiderpartiet og Høyre var de to klart største partiene.⁴⁷ Før 1904 var Venstre et av to dominerende partier i et kommunestyre som besto av 68 representanter. Etter 1904 ble Venstres bystyregruppe aldri noe større enn 10 fram til og med 1919 valget.⁴⁸ Det fjerde etablerte partiet i Trondheim var Frisinnede Venstre.

Frisinnede Venstre var en viktig støttespiller for Høyre i Trondheim på 1910-tallet. Partiet hadde sin opprinnelse nasjonalt som en utbryter fra Venstre i 1909, men i Trondheim hadde det et forløperparti i *Det Liberale Forening*.⁴⁹ Partiet var ofte tett knyttet opp mot Høyre. Det hadde likevel en egen identitet, basert på økonomisk og sosial liberalisme.⁵⁰ I dette tiåret var Frisinnede Venstre en betydelig politisk kraft, både nasjonalt og lokalt, og mellom 1910 og 1912 var Wollert Konow fra Frisinnede Venstre statsminister.⁵¹

Arbeiderpartiet hadde ved landsmøtet i 1912 vedtatt at partiet skulle arbeide mot et nasjonalt forbud mot alkohol. Det var likevel langt fra unison enighet på dette feltet i partiet.⁵² Arbeiderpartiet hadde fra 1901 til 1910 vokst kraftig i kommunestyret, og etablerte seg som ett av de to klart største partiene i Trondheim.⁵³ Siden Ap ikke fikk rent flertall, og hadde ingen allierte partier i kommunestyret, hadde partiet ennå ikke klart å sikre seg ordførerkjedet før 1913.

Som en svært aktuell politisk sak i 1913, var ikke noen av partiene i Trondheim nøytrale innenfor avholdsspørsmålet. Arbeiderpartiet var som nevnt et forbudsparti etter landsmøtevedtak, mens Venstre var et mer splittet parti nasjonalt, og varierte lokalt hvor sterkt avholdsfraksjonen sto. Ifølge avholdsbladet *Trøndelags Avis* så var det sterke splittelser i Trondheimspartiet også.⁵⁴ Høyre og Frisinnede Venstre derimot, var motstandere av

⁴⁷ Trondhjem kommunestyreprotokoller 1904-1922

⁴⁸ Trondhjem kommunestyreprotokoller 1904-1922

⁴⁹ Kjeldstadli, K. (2005). *Et splittet samfunn: 1905-1935: Vol. B. 10*. Aschehoug: 36 & Danielsen, 1958: 502

⁵⁰ Hveding, Ø. (1994). Det Frisinnede Venstre i norsk politikk. Andersen, H. W. (Red). *Clios tro tjener: festskrift til Per Fuglum: Vol. nr 1* (101-110). Historisk institutt, Universitetet i Trondheim: 105-106

⁵¹ Kjeldstadli, 2005: 36

⁵² Fuglum, P. (1999). *Et onde avskaffer man!: arbeiderbevegelsen og alkoholen fra Marcus Thrane til forbudstiden*. Historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Trondheim: 177-180

⁵³ SSB, 1914: 40 & 44

⁵⁴ Trondhjems Adresseavis, 3. desember 1913

avholdsbevegelsen.⁵⁵ Dermed var det en ganske jevn partipolitisk splittelse i denne saken i bystyret.

Resultatet ved kommunevalget i 1910 var slik: De to største partiene med klar margin var Arbeiderpartiet og Høyre, med 23 og 22, mens Frisinnede Venstre hadde 10 representanter. Avholdpartiet i Trondheim 6 representanter, og ble det minste partigruppen representert i bystyret. Venstre fikk 7 representanter.

Avholdslistene i Trondheim

Det nasjonale Avholdspartiet som ble stiftet i 1906.⁵⁶ Partiet var ikke løsrevet fra Det norske totalavholdsselskab på noen måte. Det hadde heller ikke en nasjonal partistruktur slik som andre partier hadde.⁵⁷ Partiet stilte ikke nødvendigvis liste, og det var stor frihet for lokale foreninger å bestemme egen fremgangsmåte.⁵⁸ Selv om Avholdspartiet var et nasjonalt parti, kunne det være store forskjeller på de ulike kommunepartiene.

Før 1913 hadde ulike avholdslisters stilt til valg i Trondheim.⁵⁹ Fra 1898 til 1904 stilte en liste ved navn *Ædruelighedsvennene*.⁶⁰ Dette partiet finnes det lite litteratur om i avisarkivene, men blant representantene deres var Lauritz Hansen, som ble en viktig figur for ulike avholdslisters fremover.⁶¹ I 1907 stilte to avholdslisters ved lokalvalget: *Det konservative-liberale avholdsparti* og *Det frisindende avholdspartiet*. Selv om de var to ulike partier, stilte de felles liste til formannskapet. Ved neste valg var Det frisindende avholdspartiet borte, og Avholdspartiet stilte i stedet.

Selv om flere ulike avholdslisters stilte fra og med kommunevalget i 1898, var disse listene alltid blant de mindre partiene i kommunestyret. Dette var i kontrast med enkelte andre byer som Ålesund.⁶² Dette kunne det være flere grunner til, blant annet at det var et sterkt avholdsparti i form Arbeiderpartiet, samt at mange i Venstre var avholdsfolk.⁶³ Det ble holdt en

⁵⁵ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1913

⁵⁶ Fuglum, 1995: 30

⁵⁷ Fuglum, 1995: 30

⁵⁸ Fuglum, 1995: 57

⁵⁹ Trondhjem kommune 1901, 1902: III

⁶⁰ Trondhjem kommune 1907, 1908: IV

⁶¹ Trondhjem kommune 1901, 1902: III & Trondhjem kommune 1907, 1908: IV & Trondhjem kommune 1910, 1911: IV

⁶² SSB, 1914: 40, 44

⁶³ Ny Tid, 22. november 1913 & Trøndelagens Avis, 14. november 1913

samlagsavstemning i 1898, som ble et nederlag for avholdsfolket.⁶⁴ Etter dette ble det aldri holdt en samlagsavstemning igjen i byen. Dette tyder avholdsfolket anså seier på 1910-tallet som usannsynlig. Mens Norge stemte for brennevinsforbud i 1919, stemte Trondheim mot en knapp margin.⁶⁵ Avholdsfolket hadde altså ikke flertall i Trondheim på 1910-tallet.

Del 2: Valg 1913

Innledning

Det konservative-liberale avholdsparti (KLA) stilte til valg i 1913 som ett av fem lister i Trondheim.⁶⁶ Partiet stilte liste på et interessant tidspunkt i avholdsbevegelsen. Alkoholsaken hadde ved 1913 blitt mindre anspent enn det hadde vært tidligere.⁶⁷ Samtidig nådde medlemskapet i avholdsorganisasjoner sitt høydepunkt rett før starten på første verdenskrig.⁶⁸ Innflytelsen til avholdsbevegelsen i landet var stort, og organisasjonene var bestemt på å anvende sin makt.

Innenfor avholdsbevegelsen var hovedstrategien fortsatt å arbeide for en gradvis frammarsj, og avholdsfolkene hadde stort sett ikke ambisjoner om et nasjonalt forbud i nærmeste framtid. Flere i bevegelsen ville ha en raskere fremgang enn dette, men dette gjenspeilte seg ikke i noen av partiene.⁶⁹ Avholdspartiet på nasjonalt plan gikk også inn for en gradvis framgang av restriksjoner og beskatning på alkohol.

Lokale avstemninger om nedleggelse av brennevinssamlag ble organisert i 1913 rundt om i landet.⁷⁰ Brennevinssamlagene var private aktører som ble gitt tillatelse av kommunen til å drive virksomheten sin. Samlagene hadde likevel noen restriksjoner på profitt.⁷¹ Avstemningene som helhet var svært vellykket fra avholdsfolkets perspektiv, med mange seire rundt om i landet.⁷² I Trondheim derimot ble ikke slike avstemninger gjennomført, ettersom avholdsfolkene

⁶⁴ Danielsen, 1997: 316 & Trondhjems Adresseavis, 22. mars 1898

⁶⁵ Fuglum, 1995: 211

⁶⁶ Trondheims Adresseavis, 21. november 1913

⁶⁷ Fuglum, 1995: 54

⁶⁸ Fuglum, 1995: 54

⁶⁹ Fuglum, 1995: 55-59

⁷⁰ Fuglum, 1995: 57

⁷¹ Danielsen, 1958: 212-213

⁷² Fuglum, 1995: 57

anså sjansene for seier som svært lav.⁷³ At avholdsfolk var i et mindretall kunne kanskje forsterket strategien med gradvise innskrenkinger.

1913 var året hvor allmenn stemmerett for alle over 25 år gammel ble innført for stortingsvalg. Dette var likevel det andre kommunevalget hvor kvinner hadde stemmerett.⁷⁴ Riktignok ble stemmerett for kvinner ved kommunevalg vedtatt i 1901, men deres stemmerett var inntektsbasert.⁷⁵ Lovgivingen gjorde likevel kvinner valgbare til kommunestyre. Kvinnelig kandidater ville altså ikke vært noe nytt for velgerne i Trondheim i 1913.⁷⁶

Det konservative-liberale avholdspartis program

Trondhjems Adresseavis skrev lørdag 1. november 1913 at «konservative og liberale avholdsfolks møte igaar blev meget vellykket».⁷⁷ Der bestemte de seg for å stille en egen liste under navnet «Det konservative-liberale avholdspartis valgliste». Det ble også bestemt hva slags program de skulle ha. Programmet skulle følge det konservative og liberale valgprogrammet, men med fem «specielle punkter» om avholdspolitikken. Disse punktene, det ble bemerket, var det samme som Venstre sine.⁷⁸ Disse punktene omhandlet skjenking og andre alkoholrelaterte spørsmål, og var som følger:

1. At salg og skjenkerettigheter for brennevin, vin og øl skal innskrenkes, og at alle rettigheter skal deles ut samtidig og kun deles ut en gang i året
2. Rettigheter til skjenking av brennevin, vin og øl skal ikke bevilges i forbindelse med varierte, basarer, eller lignende, heller ikke til utøvelse av kjeller, bakgård eller i lokaler som har utgang til veier eller steder hvor nødvendig kontroll vil være vanskelig
3. Til innskrenkede rettigheter bevilget bare rett til salg av alkoholsvakt øl
4. Ingen dispensasjoner skal gis fra gjeldende bestemmelser for salg og skjenking av brennevin, vin og øl
5. Salg og skjenking av rusdrikk skal ikke være tillat på markedsdager, 1. og 17. mai og før de store høytidsdagene.⁷⁹

⁷³ Fuglum, 1995: 57

⁷⁴ Fuglum, P. (1995) *Norge i støpeskjeen: 1884-1920*. Cappelen. Oslo: 423-426

⁷⁵ Hagemann, et. Al. (2020). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (3. utgave). Cappelen Damm akademisk: 393

⁷⁶ Hagemann, et. Al, 2020: 393

⁷⁷ Trondhjems Adresseavis, 1. november 1913

⁷⁸ Trondhjems Adresseavis, 1. november 1913

⁷⁹ Trondhjems Adresseavis, 1. november 1913

Punktene på programmet til KLA samsvarte med DNTs daværende strategi for gradvis innskrenkning av alkoholpolitikken gjennom lokale restriksjoner.⁸⁰ De fem punktene hadde i hovedsak to hovedfunksjoner. Det ene var å ha sterkere restriksjoner på alkohol, med færre muligheter for å skjenke og selge alkohol. Det andre var å utøve sterkere håndheving av restriksjonene som allerede var på plass. Dette skulle gjøres ved å samle utgivelsen av alle tillatelser til en gang i året og ved å fjerne muligheten til å skjenke i ukontrollerbare situasjoner. I tillegg kunne disse programpunktene vært et ledd i kampen mot offentlig fyll. Dette var noe som figurerte mer direkte i litteraturen til Avholdspartiet i 1919.⁸¹

Ifølge DNTs avholdsblad Trøndelagens Avis betydde innskrenkede rettigheter, nevnt i punkt 2, at skjenking bare var tillat under matsservering eller lignende.⁸² Dette i motsetning til alminnelige rettigheter, hvor alle over 15 år som ikke var beruset kunne bli servert. Kritikken fra avholdsfolket om innskrenkede rettigheter gjaldt at den innebar ingen tidsbegrensninger, og at disse stedene kunne da servere alkohol døgnet rundt, i motsetning til steder med bare alminnelige rettigheter. Bladet gjør det klart at det mener at flere misbrakte dette til å holde servering åpen etter klokken 11, og bidro til fyll, spesielt i helgene.⁸³ KLA gikk sannsynligvis derfor inn for at kun lettøl kunne serveres under innskrenkede rettigheter, som ville i praksis sette en skjenkestopp klokken 23:00 på hverdager og klokken 01:00 på lørdager.⁸⁴

Venstre og Arbeiderpartiets avholdsprogram for dette valget må også nevnes kjapt. Venstre, som nevnt tidligere, hadde et identisk program som KLA i denne saken. Likevel var det 24 kandidater på venstrelisten som ikke tilsluttet seg dette. Dette gjorde at personstemmer ville avgjøre avholdspolitikken til Venstres gruppe i kommunestyret. Trøndelagens Avis, gikk deretter ut og publiserte navnet på de 44 kandidatene som var avholdsfolk, i tillegg til hele KLAs liste.⁸⁵ Arbeiderpartiet hadde ikke en slik splittelse, og hadde et avholdsprogram som var lignende KLA sin, men ikke helt identisk.

⁸⁰ Fuglum, 1995: 55

⁸¹ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919

⁸² Trøndelagens Avis, 21. november 1913

⁸³ Trøndelagens Avis, 21. november 1913

⁸⁴ Trøndelagens Avis, 21. november 1913

⁸⁵ Trøndelagens Avis, 14. november 1913

Kandidatene

Valglisten til KLA ble vedtatt på et nominasjonsmøte 7. november ved Trondhjem totalafholdsselskab sine lokaler.⁸⁶ På KLA sin liste var det 17 kvinner, hvorav 1 var forhåndskumulert.⁸⁷ Blant de 47 mennene, var 3 forhåndskumulert.⁸⁸ Den ene kvinnen, Berntine Stene, var på denne måten sikret plass blant de 4 øverste på listen etter valget.

Av de 4 forhåndskumulerte kandidatene, var bare Johan Eriksen (34) under 50 år gammel. Lauritz Hansen var 61 år gammel, mens Stene og Alness var henholdsvis 55 og 56 år gamle.⁸⁹ Dette er bemerkverdig, siden forventet levealder i Norge på den tiden var rundt 60 år.⁹⁰ Dette tyder på at det var svært etablerte personer som sto øverst på listen til partiet.

Blant yrkene som var på listen skilte to seg ut med å være oppført flere ganger: *kjøpmann* og *lærer/lærerinde*. Til sammen var det 4 kjøpmenn på listen, hvorav A. Alness var blant de forhåndskumulerte. Kjøpmenn utgjorde mange av kandidatene hos alle borgerlige partier ved det valget, men spesielt hos Venstre og Frisinnede Venstre. Den eneste listen uten kjøpmenn var Arbeiderpartiet.⁹¹

Det var enda flere lærere på listen til Avholdspartiet, med 2 lærere, 1 overlærer og hele 5 lærerinner, blant de Berntine Stene.⁹² Denne yrkesgruppen utgjorde altså mer enn 1 av 10 på listen. Til sammenligning hadde verken Arbeiderpartiet eller Frisinnede Venstre noen fra denne yrkesgruppen, mens Høyre hadde 2 lærere og 3 lærerinner mens Venstre hadde 1 lærerinne. Overlærere var jevnere distribuert, med 2 hos Høyre, 1 hos Venstre og 1 hos Arbeiderpartiet (ordførerkandidat O. K. Ribsskog).⁹³

Ellers var det en overvekt av kandidater innenfor lederroller og kontoryrker i KLA, som jernbanekontoristen Johan Eriksen. Manuelle yrker som snekkere og byggmestere er ikke

⁸⁶ Trondhjems Adresseavis, 8. november 1913

⁸⁷ Dette ble gjort ved å sette navnene til utvalgte kandidater på listen to ganger, noe som ga de kandidatene automatisk to personstemmer for hver listestemme (med mindre de ble strøket). Ap og Høyre gjorde også dette i 1913.

⁸⁸ Trondhjems Adresseavis, 21. november 1913

⁸⁹ Digitalarkivet, Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad

⁹⁰ Bævre, 2021

⁹¹ Trondhjems Adresseavis, 21. november 1913

⁹² Trondhjems Adresseavis, 21. november 1913

⁹³ Trondhjems Adresseavis, 21. november 1913

fraværende, men er i klart mindretall.⁹⁴ Denne fordelingen blant yrkesgruppene skilte ikke KLA ut fra de andre borgerlige partiene, ettersom det bare var Ap som hadde en sterk kontingent av kandidater med arbeideryrker.

Det som kanskje skilte KLA mest ut fra resten av partiene var at partiet hadde mange flere lærere og lærerinner. Om dette var en tilfeldighet eller ikke, er vanskelig å si. Overvekten lå i hovedsak hos kvinnene, som kan tyde på at KLA hadde en større andel ugifte kvinner på listen. Ifølge Digitalarkivet var Berntine Stene ugift ved folketellingen i 1910. Det var også de ikke-kumulerte lærerinnene Marie Bryn, Augusta Jelstrup og Sofie Dessen og Elisabeth Brinckmann.⁹⁵ Alle disse kvinnene var godt over 40 år gammel, med andre ord lenge etter den vanlige alderen for kvinner å gifte seg.

Appell til velgerne

Det konservative-liberale avholdsparti fikk trykt en kort appell i Trondhjems Adresseavis på 23. november.⁹⁶ Den var rettet mot avholdsfolk som sympatiserte med Høyre og Frisinnede Venstre ellers i politikken. Mye plass ble brukt på å fremheve at de som sto på listen hadde «konservativ-moderate standpunkt [...] grundfestet», og at velgere ikke trengte å bekymre seg for at KLA «vil[le] være med paa nogen eventyrpolitik i nogen retning». Den avslutter med at listen gir «avholdsmænd av høire og frisindede anledning til at stemme for avholdsposten, og samtidig følge sin politiske overbevisning». Med andre ord kunne avholdsfolk som støttet Høyre og Frisinnede Venstre stemme for et avholdsparti uten å måtte gi avkall på annet konservativ-liberal politikk. Selv om partiet ikke fremhevet viktigheten av avholdssaken i appellen, var partiets eksistens nok til å signalisere sakens viktighet.⁹⁷

Denne appellen forteller også noe hvordan styrkeforholdet mellom avholdspartiene i Trondheim var på den tiden, nemlig at Arbeiderpartiet var klart størst.⁹⁸ I 1910 fikk Venstre 7 representanter av 68 i kommunestyret, mens Arbeiderpartiet fikk 23.⁹⁹ Avholdspartiet fikk på sin side 6 representanter.¹⁰⁰ Trondheim Venstre hadde et avholdsprogram i 1913, og Trondhjems

⁹⁴ Trondhjems Adresseavis, 21. november 1913

⁹⁵ Digitalarkivet, Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad

⁹⁶ Trondhjems Adresseavis, 23. november 1913

⁹⁷ Trondhjem Adresseavis, 23. november 1913

⁹⁸ Fuglum, 1999: 149-150, 166-170, 263

⁹⁹ Trondhjem kommune 1913, 1914: IV-VI

¹⁰⁰ Trondhjem kommune 1913, 1914: IV-VI

Adresseavis mente at partiets kandidater var «helt og holdent bestemt av partiets avholdsfraksjon».¹⁰¹ Venstre var likevel, som nevnt, splittet internt enige internt om avholdsspørsmålet. Slik som i landet generelt, hadde alkoholsaken blitt i større grad enn før en skillelinje mellom høyre- og venstresiden i Trondheim.¹⁰² Appellen prøver på sin side å bryte ut av dette, og søke støtte hos avholdsvelgere på høyresiden.

Kritikk av partiet

Venstreavisen Nidaros kom bare med et direkte angrep på KLA før valget.¹⁰³ Artikkelen på 23. november angrep generelt høyresidens splittelse i tre lister. Avisa kritiserte også KLA sitt løfte om å stemme på Høyres ordfører kandidat, ettersom ordføreren i forrige periode avgjorde mange alkoholpolitiske saker.¹⁰⁴ Avisa skrev også at listen var et «uttrykk for dyp og utvilsomt vel begrundet mistillid til høires evne og vilje til å fremme ædruelighetssaken».¹⁰⁵ Likevel var Nidaros usikker på hva de kunne oppnå etter de bandt seg til å samarbeide med Høyre i kommunestyret. Venstre påsto at KLA rett og slett ikke kunne få innflytelse i avholdssaken så lenge partiet allierte seg med høyresiden.

Ny Tid brukte heller ikke mye spalteplass på å angripe KLA, men ved et par tilfeller kritiserte avisa avholdslisten. Før valget kritiserte avisa alle andre avholdspartier for å være for kapitalistiske, noe det hevder var uforenlig med å bekjempe alkoholproblemet.¹⁰⁶ Etter valget spekulerte Ny Tid om avholdssakens fremtid i kommunestyret, etter at valget ga avholdsfolk flertall i kommunestyret. Avisa spurte retorisk om «de tre høireavholdsfolk» kunne gå sammen med Høyre og FV og «forraade avholdssaken».¹⁰⁷ Den første kritikken var fra et sosialistisk standpunkt, om at avholdssaken ikke kunne være løsrives fra arbeiderkamp. Den andre kritikken argumenterer at KLA ikke kunne få gjennomslag i avholdssaker så lenge partiet allierte seg med Høyre.

Negative omtaler av KLA i avisene fra 1913 var likevel sjelden. En stor del av dette var nok fordi at KLA var et lite parti, spesielt i forhold til Høyre. For både Nidaros og Ny Tid var det

¹⁰¹ Trondhjems Adresseavis, 3. desember 1913

¹⁰² Fuglum, 1995: 59

¹⁰³ Danielsen, 1958: 488

¹⁰⁴ Nidaros, 23. november 1913

¹⁰⁵ Nidaros, 23. november 1913

¹⁰⁶ Ny Tid, 29. november 1913

¹⁰⁷ Ny Tid, 6. desember

kanskje ikke mye grunn til å bruke mye plass på å kritisere KLA, ettersom konkurransen om velgere med et parti som var «avholdshøyre» var minimal. Både Ap og Venstre kunne se seg best tjent med å stemple KLA som impotent i avholdspolitikken i møte med Høyre og Frisinnede Venstre.

Valgresultatet

Totalt antall stemmer avgitt ved valget i Trondheim var 12 016. Dette var 61% av stemmeberettigede ifølge SSB.¹⁰⁸ Å finne ut antall stemmer som KLA fikk i 1913 var ikke rett frem på grunn av det som må være en skrivefeil i Trondhjems Adresseavis 3. desember.¹⁰⁹ Det står at borgermesteren annonserte først 652 stemmer for KLA, men etter at 44 sent godkjente stemmer ble telt opp, 6 av de til KLA, så var det nye oppførte antallet på 568 stemmer. Ett av de to tallene må være en trykkfeil, og mest sannsynlig lå stemmetallet deres på et område rundt 650-tallet, noe som ville vært litt over 5% av stemmene.¹¹⁰ Til sammenligning fikk Høyre 3573 stemmer, Arbeiderpartiet 4515 stemmer, Venstre 1793 og Frisinnede 1435 stemmer.¹¹¹ Partiet fikk 3 representanter i bystyret, en nedgang fra de 6 som Avholdspartiet fikk i 1910. Representantene partiet fikk valgt inn var maleren Lauritz Hansen, jernbanefullmektig Johan Eriksen, og kjøpmann A. Alness.¹¹² Den fjerde forhåndskumulerte kandidaten, lærerinnen Bertine Stene, ble første suppleant.

Trondhjems Adresseavis sin utgave fra 5. desember 1913 viser hvor mange stemmer de kandidatene som ble representanter eller suppleanter (vara) fikk. Hos KLA fikk Lauritz Hansen, som hadde vært i kommunestyret i flere perioder for ulike avholdlister, klart flest personstemmer med 1476.¹¹³ Blant de andre tre kandidatene forhåndskumulerte var jevnt med henholdsvis 1394, 1365, og 1307 stemmer.¹¹⁴ Blant de andre tre kandidatene var det likevel ganske jevnt. To kandidater utenfor topp 4 er listet opp i samme avis: Julius Johansen som fikk 762 stemmer og S.

¹⁰⁸ SSB, 1914: 30

¹⁰⁹ Trondhjems Adresseavis, 3. desember 1913

¹¹⁰ Dette ble gjort gjennom en enkel utregning hvor jeg tok det totale antall stemmer ifølge SSB, og trakk ifra alle stemmer avgitt til andre partier, pluss de som ble forkastet. Da sto jeg igjen med 650 stemmer.

¹¹¹ Trondhjems Adresseavis, 3. desember 1913

¹¹² Trondhjems Adresseavis, 3. desember 1913

¹¹³ Dette er totalt antall stemmer for Lauritz Hansen. Hver listestemme, med mindre Hansen ble strøket, ga han 2 personstemmer automatisk, siden han var forhåndskumulert.

¹¹⁴ Trondhjems Adresseavis, 5. desember 1913

Petersen med 734 stemmer.¹¹⁵ Antall personstemmer for disse kandidatene var mest sannsynlig høyere enn for Bertine Stene og A. Alness.

Venstre hadde, som nevnt tidligere, en liste hvor 24 av 68 kandidater ikke stilte seg bak avholdsposten i partiets program.¹¹⁶ Av de 10 som ble valgt inn fra Venstre, var samtlige avholdsmenn. I tillegg var alle Venstres vararepresentanter avholdsmenn.¹¹⁷ Selv om et betydelig mindretall av listen ikke støttet Venstres avholdsprogram, støttet alle de folkevalgte til partiet etter valget seg bak avholdsposten. Sammen med Ap og KLA utgjorde dermed avholdsfolket et flertall i kommunestyret.

Trondhjems Adresseavis bemerket i sin utgave fra 5. desember 1913 at «høire er det eneste som har sørget for en nogenlunde rimelig representasjon av kvinner».¹¹⁸ Dette var kanskje noe overdrevet, ettersom det bare var 3 av 21 representanter fra Høyre som var kvinner.

Arbeiderpartiet på sin side hadde 2 kvinner blant sine 26 representanter, mens ingen andre partier fikk kvinnelige representanter. Hos KLA var 4 kandidater som ble listet opp to ganger, i praksis garantert å komme blant de 4 øverste på listen etter valget. Den eneste av disse 4 som ikke kom inn på fast plass Bertine Stene, den eneste kvinnen. Hun ble første suppleant i stedet, med to menn på suppleantplassene bak henne. Det som kanskje er mest interessant her er at alle disse fem kvinnene var blant de forhåndskumulerte kandidatene til sine partier. Sara Christie endte opp på tredjeplass på Høyres liste, og ble eneste kvinne med fast plass i formannskapet.¹¹⁹ Samlet endte de tre forhåndskumulerte kvinnelige kandidatene til Høyre på 3., 4. og 6. plass på listen (det var 6 forhåndskumulerte kandidater). Arbeiderpartiet hadde to forhåndskumulerte kvinner, som kom på 19. og 20. plass (de hadde 20 forhåndskumulerte kandidater).¹²⁰ At kvinnene gjorde det dårlig i på personstemmer var altså ikke noe særegent ved KLA.

Posisjoner i kommunestyret: 1914-1916

Etter valget i 1913, møtte det nye kommunestyret 30. desember for å velge nytt formannskap, ordfører og «viceordfører».¹²¹ Først kom det et forslag fra Ordfører Odd Klingenberg (H) om at

¹¹⁵ Trondhjems Adresseavis, 5. desember 1913

¹¹⁶ Trøndelagens Avis, 14. november 1913

¹¹⁷ Trøndelagens avis, 15. november 1913

¹¹⁸ Trondhjems Adresseavis, 5. desember 1913 & 21. desember 1913

¹¹⁹ Trondhjems Adresseavis, 5. desember 1913 & Trondhjem kommune 1916, 1916: IV

¹²⁰ Trondhjems Adressesavis, 5. desember 1913

¹²¹ Trondhjems Adresseavis, 1. desember 1913 og Trondhjem kommune 1913, 1914: 1181-1182

en kandidat måtte få minst 50% av stemmene for å bli valgt, og at kandidaten med lavest oppslutning skulle bli fjernet etter hver valgrunde fram til noen fikk flertall. Forslaget fikk 32 stemmer fra Høyre, Frisinnede Venstre og KLA, men ble nedstemt mot 36 stemmer fra Arbeiderpartiet og Venstre. Deretter var det valg om ordfører, hvor det ble avgitt 31 stemmer til Høyres kandidat, Odd Klingenberg. O. K. Ribsskog fra Arbeiderpartiet fikk 20, Venstres Henrik Ouren 9, Alstad, også fra Arbeiderpartiet, fikk 3 stemmer. Det var også enkelstemmer for andre kandidater, blant annet Ivar Lykke fra Høyre, som forklarer hvorfor Klingenberg fikk 1 stemme mindre enn summen av Høyre, Frisinnede Venstre og KLA sine representanter.¹²²

Sannsynligheten for at noen av KLA sine representanter stemte på noen andre er svært liten. Dette ville betydd at den ene stemmen til Ivar Lykke hverken kom fra Lykke selv eller Klingenberg, som ville unngå å stemme på seg selv.¹²³ Det ville også vært et klart brudd på partiets lovnader før valget.¹²⁴

I formannskapet gikk Høyre, Frisinnede Venstre og Det konservative-liberale avholdsparti om en felles liste. Lauritz Hansen ble på denne listen valgt til fast medlem av formannskapet, mens Johan Eriksen ble 3. suppleant (vara). Mot slutten av perioden rykket A. Alness opp til 8. suppleant.¹²⁵ En felles liste til formannskapet med Høyre og Frisinnede Venstre var ikke bestemt før valget, men ble annonsert i Trondhjems Adresseavis noen uker senere på 21. desember.¹²⁶ Med et slikt samarbeid, utgjorde de tre partiene en felles blokk i kommunestyret i den neste perioden.

Oppsummering: 1913 valget

Det konservative-liberale avholdsparti var ett av tre lister ved dette kommunevalget som hadde en avholdslinje. Det som skilte partiet fra Venstre og Arbeiderpartiet, var at KLA ellers i politikken sto på linje med Høyre og Frisinnede Venstre. Deres appell var som et avholdsalternativ på høyresiden. Partiet fikk ikke veldig mye kritikk, men både Nidaros og Ny Tid angrep deres tilknytning til Høyre. Kandidatene til partiet lignet i yrkesbakgrunn det de andre partiene, med unntak av Arbeiderpartiet. Kjønnsmessig var partiet, slik som nesten alle

¹²² Trondhjem kommune 1913, 1914: 1182

¹²³ Trondhjem kommune 1913, 1914: 1182

¹²⁴ Trondhjem kommune 1913, 1914: 1182

¹²⁵ Trondhjems Adresseavis, 1. desember 1913 og Trondhjem kommune 1916, 1916: IV

¹²⁶ Trondhjems Adresseavis, 21. desember 1913

andre borgerlige partier, dominert av menn, spesielt etter personstemmene ble fordelt. Ved valget fikk partiet 3 representanter, og var det minste partiet. Dette var kanskje grunnen til at KLA valgte å inngå felles liste for formannskapet med Høyre og Frisinnede Venstre. Dette gjorde at KLA til et avholdsparti som ellers var klart på høyresiden i Trondheimspolitikken.

Del 3: Valget i 1919

Innledning

På 1. desember 1919 ble kommunevalget avholdt, i en helt annen virkelighet for avholdsfolket i Trondheim enn i 1913.¹²⁷ Et midlertidig nasjonalt forbud mot brennevin ble innført under første verdenskrig, og gjort permanent etter en folkeavstemning i 5. og 6. oktober 1919. Antall stemmer for brennevinsforbud utgjorde 61%.¹²⁸ De store byene stemte imot forbud, med spesielt stor margin for nei-siden i Kristiania.¹²⁹ I Trondheim var det svært jevnt, men flertallet stemte imot forbud.¹³⁰

Trondheimspolitikken hadde hatt noen viktige endringer i løpet av krigsårene. På grunn av at samarbeidet om ordførervervet brøt sammen i 1916, gikk Trondheim inn i valget i 1919 under byens første Arbeiderpartiordfører. Det konservative-liberale avholdspartiet og Frisinnede Venstre begge stemte for egne ordførerkandidater i stedet for Høyre sin.¹³¹ Dette var nok fordi de tre partiene samlet ikke lenger var større enn Ap. KLA fortsatte på et stabilt nivå, og fikk valgt inn 3 representanter igjen i 1916.¹³² Ap hadde altså fortsatt sin fremmarsj i krigsårene, men var fortsatt ikke i flertall i kommunestyret.

Et annet viktig moment var radikaliseringen i norsk politikk etter første verdenskrig. På den ene siden var Arbeiderpartiet blitt et uttalt revolusjonært kommunistisk parti i 1918.¹³³ Overskriftene i Ny Tid fra 1919 viser tydelig at Trondheim Arbeiderparti støttet Bolsjevikene i Russland.¹³⁴ Frykten for Arbeiderpartiet ble svært stor på høyresiden av denne grunnen.¹³⁵ Krigsårene hadde

¹²⁷ Trondhjems Adresseavis, 29. november 1919

¹²⁸ Fuglum, 1995: 88-96 & 210

¹²⁹ Fuglum, 1995: 213

¹³⁰ Fuglum, 1995: 213

¹³¹ Trondhjem kommune 1916, 1916: 385-386

¹³² Trondhjem kommune 1919, 1919: IV

¹³³ Danielsen, 1984: 14

¹³⁴ Ny Tid, 3. november 1919 (og tilnærmet alle andre utgaver av Ny Tid i november og desember 1919)

¹³⁵ Danielsen, 1984: 14-16

også effekten av en slags reaksjonær radikalisering på høyresiden. Dette innebar et ønske om å vende tilbake til en mindre regulert førkrigstilstand.¹³⁶ Som en del av dette, var mange på høyresiden svært fiendtlig innstilt overfor det nasjonale forbudet mot brennevin.¹³⁷

Avholdspartiet i Trondheim hadde også en alkoholpolitikk som var mer radikal enn de andre partiene.

Det var to nye partier som stilte til valg denne gangen. *Handelsfunktionærene*, vil ikke bli nevnt videre i oppgaven, siden de kun fikk 1 representant valgt i kommunestyret.¹³⁸ Det andre nye partiet i 1919 var *Upolitisk liste*. Dette var et borgerlig parti, som stilte med kandidater fra Venstre.¹³⁹ Sannsynligvis hadde partiet kandidater fra Høyre også, siden Upolitisk liste inngikk et samarbeid med Høyre og FV etter valget.¹⁴⁰ Upolitisk liste kom til å bli en viktig del av kommunestyret etter valget.

Avholdspartiets program

Programmet til Avholdspartiet var noe mindre konkret i 1919 enn i 1913, men også enklere og kortere. «Rettighetene maa innskærkes for tilslut at ophøre. Surrogatdrik og lovomgaaelser maa søkes hindret» sto som første programpost i Trondhjems Adresseavis på 29. november 1919.¹⁴¹ Partiet poengterte også at mens forbudet gjorde brennevin ulovlig, var det fortsatt lovlig med øl og vin. I deres ord, en «halv» seier. Avholdspartiet ville gå lengre og på sikt forby øl og vin i byen.¹⁴² Dette var de konkrete forslagene som var i programmet til partiet. Dette var mest sannsynlig et resultat at brennevinsforbud var blitt vedtatt og folket. Neste steg for avholdsfolk ville nok vært å arbeide mot forbud av svakere alkoholholdige drikker.

Kandidatene

Nominasjonsmøtet for Avholdspartiet fant sted hos Trondhjem Totalavholdsforenings lokaler, slik som KLA gjorde i 1913.¹⁴³ I motsetning til de to foregående valgene, så stilte ikke bare avholdsfolk som ellers sympatiserte med Høyre og Frisinnede Venstre på listen, men også

¹³⁶ Kjeldstadli, 2005: 108-109

¹³⁷ Kjeldstadli, 2005: 108-109

¹³⁸ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹³⁹ Ny Tid, 6. desember 1919

¹⁴⁰ Trondhjem kommune 1922, 1922: III-VI

¹⁴¹ Trondhjems Adresseavis, 29. november 1919

¹⁴² Trondhjems Adresseavis, 29. november 1919

¹⁴³ Trondhjems Adresseavis, 13. november 1919

venstrefolk, ifølge Nidaros.¹⁴⁴ Dette var en viktig endring fra 1913, da partiet kun hadde, ifølge seg selv, kandidater som sympatiserte med Høyre og Frisinnede Venstre.

I motsetning til valget i 1913 var ingen av Avholdspartiets kandidater forhåndskumulerte.¹⁴⁵ Kandidatene var i stedet listet opp alfabetisk. Derfor var det kun antall personstemmer som avgjorde hvilke kandidater som kom inn. Med 8 kvinner og 60 menn på listen, var denne listen mer mannsdominert enn listen fra 1913 som hadde 17 kvinner.¹⁴⁶ Dermed var det opp til velgerne hvilke kandidater kom inn, og ingen forsikringer som i 1913 at en kvinne ville være blant de øverste fire på listen etter valget.

Kandidatene som endte opp øverst på listen til Avholdspartiet var litt yngre lik KLA sitt i 1913. Av de som ble valgt inn på fast plass var den eldste 53 år gammel, mens den yngste var 31.¹⁴⁷ Hvorfor dette skjedde kan ikke sies med noe sikkerhet. Dette er likevel verdt å merke seg at yngre, mindre veletablerte navn ble folkevalgte i 1919 i forhold til 1913.

Den mangeårige lederskikkelsen i Trondheims avholdslister, Lauritz Hansen, stilte ikke til gjenvalg.¹⁴⁸ Han hadde ikke forlatt partiet, og var i Avholdspartiets nominasjonskomite.¹⁴⁹ Dette gjorde at noen andre måtte ta opp lederansvaret for den neste perioden. Dette fikk fanejunker (øverste befalsstilling i hæren) O. Ødegaard etter valget.¹⁵⁰ Han hadde stilt som kandidat på Venstres liste i 1916, og senere som partiets andrekandidat til Stortinget ved valget i 1924.¹⁵¹ I tillegg var I. J. Bakke en kandidat for Venstre ved valget i 1913.¹⁵² Dette forsterker inntrykket av at Avholdspartiet var mindre høyreorientert enn i 1913.

Nok en gang er det svært mange kjøpmenn på listen. Hele 13 av 68 på listen hadde denne yrkesbeskrivelsen, noe som er ganske oppsiktsvekkende.¹⁵³ Til sammenligning hadde Høyre 13 kjøpmenn, Frisinnede Venstre 7, og Venstre 7.¹⁵⁴ På denne måten var partiet fortsatt mest lik

¹⁴⁴ Nidaros, 28. november 1919

¹⁴⁵ Trondhjems Adresseavis 13. november 1919

¹⁴⁶ Trondhjems Adresseavis 13. november 1919

¹⁴⁷ Digitalarkivet, Folketelling 1920 for 1601 Trondheim kjøpstad & Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad

¹⁴⁸ Trondhjems Adresseavis 13. november 1919

¹⁴⁹ Ny Tid, 3. november 1919

¹⁵⁰ Trondhjem kommune 1922, 1922: IV-VI

¹⁵¹ Trondhjem kommune 1916, 1916: IV-V & SSB, 1925: 110

¹⁵² Trondhjem kommune 1916, 1916: IV

¹⁵³ Trondhjems Adresseavis, 13. November 1919

¹⁵⁴ Trondhjems Adresseavis, 28. november 1919 & Nidaros, 25. november 1919 & Dagsposten: Trønderen, 15. november 1919

Høyre. Slik som i 1913 var det en klar overvekt av yrker som kan i brede lag bli beskrevet som middelklassejobber. Noen hadde typiske arbeideryrkestitler, slik som snekkere og malere, men disse var nok en gang i klart mindretall. I grove trekk var partiets yrkesfordeling lik den i 1913.

Den utpregede kristne delen av avholdsbevegelsen er lettere å se gjennom yrkene i denne listen enn i 1913, ved at 2 pastorer stilte som kandidater.¹⁵⁵ I tillegg hadde Hans Svebak og Sigrid Johansen, som stilte for KLA i 1913, viktige jobber innenfor henholdsvis Det norske missionselskap og KFUK.¹⁵⁶ Både i Trondheim og i landet som helhet, forente avholdsbevegelsen store deler av både kristenbevegelsen og arbeiderbevegelsen.¹⁵⁷ Som nevnt tidligere, var de fleste av datidens avholdsorganisasjonene av utpreget kristne. Ved senere valg på 20- og 30-tallet skulle avholdslisten i Trondheim hete *Trondhjems Avholdsparti og Kristenfolkets Edruelighetsråd*.¹⁵⁸

Appell til velgerne

En kort spalte fra Avholdspartiet i Trondhjems Adresseavis begynner med «Vinen og det sterke øl blev frigitt i høst. Og drukkenskapen har siden tiltat i en uhyggelig grad i vor by». Videre står det at «alle som vil ... stanse denne trafik» må stemme på Avholdspartiets liste.¹⁵⁹ Dette viser den største endringen i Avholdspartiets appell i forhold til KLA sin i 1913: nemlig at alkohol er det eneste saken partiet stiller til valg på. Borte er alle forsikringer om at partiet er borgerlige. I tillegg begrunnet partiet sitt syn på alkohol i mye større grad i 1919 enn i 1913, med uttalelser som «En ædruelig nasjon er fundamentet for al sand folkelykke». Dette var i kontrast med 1913 valget, da KLA bare implisitt drev med problembeskrivelse gjennom sine programpunkter.

Om appellen deres skulle oppsummeres kort, så var det at forbudet bare var en halv seier, og at så var Avholdspartiet var det eneste alternativet for avholdsfolk. Det var tross alt ingen andre lister som hadde godkjent avholdsfolkets program. «Bare Avholdspartiet har et ædruelighetsprogram, som vil stanse øl- og vintrafiken» skrev Avholdspartiet i Trondhjems Adresseavis før valget.¹⁶⁰ Partiet skriver også i en mer utdypende appell at grunnen til at partiet stiller som liste er at ingen andre partier «tilsluttet seg avholdsfolkets program». Det fortsetter

¹⁵⁵ Trondhjems Adresseavis, 13. november 1919

¹⁵⁶ Digitalarkivet, Folketelling 1920 for 1601 Trondheim kjøpstad

¹⁵⁷ Fuglum, 1999: 116-120 & Danielsen, 1997: 136

¹⁵⁸ Kirkhusmo, 1997: 159

¹⁵⁹ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919

¹⁶⁰ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919

med å skrive at alle andre partier enten stillen uten et edruelighetsprogram eller uten tilstrekkelig politikk for å fortsette edruelighetsarbeid i byen.¹⁶¹ På denne måten prøvde partiet å skille seg ut fra resten på alkoholpolitikken.

At Avholdspartiet var det eneste alternativet for avholdsfolk, var nok litt polemikk fra deres side. Venstre hadde riktignok ikke noe punkt om avholdspolitik i programmet sitt, men dette ble forsvart fra Venstres side, noe som skal utdypes senere i teksten.¹⁶² Arbeiderpartiet og Upolitisk liste hadde ett punkt hver om avholdspolitik. Ap hadde som punkt i programmet at «Drikkeondet bekjempes ved at rettighetenes antal skridtvis nedsættes og deres beliggenhet reguleres», mens Upolitisk liste lovet å «Fortsat arbeide for ædruelighetens fremme».¹⁶³ Avholdspartiet kunne likevel argumentere at både Ap og Upolitisk liste hadde svært vage punkter i forhold til Avholdspartiet. Avholdssaken ble heller ikke nevnt da Ny Tid argumenterte for hvorfor det var viktig å stemme på Ap i valget.¹⁶⁴ Selv om partiets hovedargument godt kunne bestrides av andre, var det bare Avholdspartiet som hadde avholdssaken som en fanesak.

Noe annet å merke seg er at virkelighetsbeskrivelsen til Avholdspartiet var ganske dystert. Avholdspartiet beskriver en by hvor «drukkenskapen har [...] tiltat i en uhyggelig grad», og hvor «vin og øltrafikken florerer».¹⁶⁵ Denne virkelighetsbeskrivelsen var også svært lik den i flere innlegg i Trondhjems Adresseavis fra før folkeavstemningen. Dette styrker troverdigheten til partiets beskrivelse av økt drukkenskap.¹⁶⁶ En radikal avholdspolitik fra Avholdspartiet ville kanskje ikke vært en overraskende konsekvens.

Appellene til partiet ble denne gangen publisert, ikke bare i Trondhjems Adresseavis, men også i Nidaros, Dagsposten og Ny Tid. Appellene var identiske i alle avisene, både den korte og den lange versjonen.¹⁶⁷ Dette tyder allerede på at Avholdspartiet i 1919 søkte et bredere velgermasse enn KLA i 1913, som bare henvendte seg mot borgerlige avholdsfolk. Partiet i det minste hadde ambisjoner om å tiltrekke seg venstrevelgere, i tillegg til de som sympatiserte med Høyre og

¹⁶¹ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919

¹⁶² Nidaros, 25. november 1919

¹⁶³ Ny Tid, 3. november 1919 & Ny Tid, 29. november 1919

¹⁶⁴ Ny Tid, 18. november 1919

¹⁶⁵ Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919 & Trondhjems Adresseavis 29. november 1919

¹⁶⁶ Trondhjems Adresseavis, 20. september 1919

¹⁶⁷ Dagsposten: Trønderen: 26. november 1919, Trondhjems Adresseavis, 29. november 1919, Nidaros, 29. november 1919, Trondhjems Adresseavis, 26. november 1919 & Nidaros, 27. november 1919

Frisinnede Venstre. Til og med Ny Tid, Arbeiderpartiets avis, publiserte spalten deres rett før valget.¹⁶⁸ Avholdspartiet prøvde å nå ut til en bredere velgermasse enn 6 år tidligere.

Mye tyder på at DNT kun støttet Avholdspartiet ved dette valget. Dette i motsetning til deres delte støtte for KLA og Venstre i 1913. Dette kan tolkes fra Nidaros sitt svar til DNTs avholdsblad *Sverre*, hvor avisa klager på at bladet «gang på gang [tok] fat paa Venstre».¹⁶⁹ I tillegg skriver Nidaros at «*Sverre* arbeider for egen avholdsliste ved dette valget».¹⁷⁰ Dessverre, som nevnt tidligere, kunne jeg ikke finne utgaver av *Sverre* fra valgkampen i 1919, så alt dette må tolkes gjennom motsvarene til Nidaros. Det kan likevel med rimelig stor grad av sikkerhet konkluderes at DNT støttet kun Avholdspartiet i Trondheim i 1919.

Kritikk av partiet

Direkte kritikk av Avholdspartiet i 1919 fra høyresiden var fraværende i valgkampen. En teori til hvorfor Avholdspartiet unngikk kritikk i Trondhjems Adresseavis ble fremmet av Nidaros.¹⁷¹ Det skriver at mens høyrepressen angrep «avholdsfanatikere», så var skytset alltid rettet mot Venstre, og ikke mot Avholdspartiet.¹⁷² Nidaros påpekte likevel at avholdslistene ved tidligere valg hadde et klart konservativt preg. Ifølge avisen ville alle venstrefolkene på listen bli klemte ut av posisjoner, og svekke annen venstrepolitikk.¹⁷³ Argumentet kan ikke avfeies fullstendig. Ingen av Trondhjems Adresseavis sine utgaver som nevnte Avholdspartiet i november og desember 1919 var kritiske, til tross for avisas sterke motstand til brennevinsforbudet.¹⁷⁴ Venstre derimot, kritiserte partiet mer direkte enn ble gjort mot KLA i 1913.

Som venstreavis kunne Nidaros hatt egeninteresse av å kritisere Avholdspartiet. Ifølge Nidaros hadde flere valgt å gå over til å støtte en felles avholdsliste med høyrefolk.¹⁷⁵ Siden Avholdspartiet ikke var et eksplisitt konservativt parti slik som i 1913, ble det kanskje sett på som en sterkere konkurrent for Venstre. En slik frykt skulle vise seg å være høyst reell. Ifølge Ny

¹⁶⁸ Ny Tid, 29. november 1919

¹⁶⁹ Nidaros, 13. november 1919 & Nidaros, 19. november 1919

¹⁷⁰ Nidaros, 13. november 1919

¹⁷¹ Nidaros, 28. november 1919

¹⁷² Nidaros, 28. november 1919

¹⁷³ Nidaros, 28. November 1919

¹⁷⁴ Trondhjems Adresseavis, 20. september 1919 & Moltu, 2020: 8-9

¹⁷⁵ Nidaros, 18. november 1919

Tid var faktisk flertallet av venstrefolk i kommunestyret etter valget valgt inn på andre lister (Avholdspartiet og Upolitisk liste), og partiet ble kommunestyrets nest minste etter valget.¹⁷⁶

Nidaros kom også med et forsvar av egen avholdspolitikkk som samtidig kritiserte Avholdspartiet.¹⁷⁷ Her skrev avisa at Venstres manglet avholdspunkter i programmet fordi partiets holdning til saken var selvsagt, og derfor ikke trengte være en egen post på programmet.¹⁷⁸ I tillegg ble det skrevet at det eneste et eget avholdsliste kunne oppnå var å hjelpe både høyresiden og Ap. Begrunnelsen var at Avholdspartiet ikke gikk inn for de nødvendige sosiale reformene som Venstre gjorde.¹⁷⁹ Avholdspartiet mente på sin side at det ikke var «store skillende skaker», og at alle var enige om å «fremme boligsaken, motarbeide dyrtiden m. v.».¹⁸⁰

Ny Tid virket generelt å være opptatt av å fremstille valget som en ren kamp mellom Ap og Høyre. Ny Tid publiserte før valget en artikkel som latterliggjorde dannelsen av Avholdspartiet.¹⁸¹ Dette på grunn av at partiet var opprettet kun for dette valget. Avisa avfeiet også alle de andre «særlistene» som «surrogater for høire».¹⁸² I samme artikkel gikk avisa så langt som å oppfordre alle som ikke skulle stemme på Arbeiderpartiet til å stemme på Høyre, av hensyn til styringsdyktighet.¹⁸³ Kritikken av Avholdspartiet fra Ny Tid inngikk i en slags narrativ om at det var Ap mot resten.

Valgresultatet

Valget var en stor tilbakegang for Arbeiderpartiet. Partiet mistet 10 representanter, og ble jevnstore med Høyre med 22 representanter.¹⁸⁴ Høyres fremgang var altså marginal, tross Aps fall. Det nye partiet Upolitisk liste fikk inn 6 representanter.¹⁸⁵ Høyresiden hadde fremgang ved dette valget, men var også blitt mer fragmentert.

¹⁷⁶ Trondhjem kommune 1922, 1922: IV-V & Ny Tid, 6. desember 1919

¹⁷⁷ Nidaros, 13. november 1919

¹⁷⁸ Nidaros, 13. november 1919

¹⁷⁹ Nidaros, 13. november 1919

¹⁸⁰ Nidaros, 29. november 1919

¹⁸¹ Ny Tid, 3. november 1919

¹⁸² Ny Tid, 29. november 1919

¹⁸³ Ny Tid, 29. november 1919

¹⁸⁴ Trondhjem kommune 1922, 1922: III-VI

¹⁸⁵ Trondhjem kommune 1922, 1922: IV

Avholdspartiet fikk ved valget 5 representanter (KLA fikk 3 representanter i 1916) og fikk med det en større gruppe i kommunestyret enn Venstre med 4.¹⁸⁶ Likevel var dette fortsatt under resultatet til avholdspartiene i 1907 og 1910.¹⁸⁷ Informasjon om personstemmene til alle som stilte for partiet finnes i Dagspostens utgave fra 6. desember.¹⁸⁸ Generelt var marginen mellom kandidatene til Avholdspartiet svært liten. Ødegaard som fikk flest personstemmer var bare 27 stemmer foran første vara Jon Rian. Ødegaard fikk 1070 stemmer (dette inkluderer de stemmene som kommer ved de som bare stemte på listen), mens Adelgunda Berg fikk færrest med 817.¹⁸⁹ Ifølge Ny Tid, var 4 av de 5 innvalgte for Avholdspartiet venstremenn.¹⁹⁰ Om dette var sant er usikkert, siden det bare er Ny Tid som hevder dette. Samtidig er avisa lite grunn til å skrive misvisende om temaet. Det som er sikkert er at Hans Svebak var den eneste av de 5 som stilte for KLA i 1913, og at I. J. Bakke og O. Ødegaard hadde stilt til valg for Venstre før 1919. Harald Arnljot og Jon Rian er det mer usikkert om var venstremenn eller ikke, siden de ikke står oppført for noe annet parti. G. A. Rangul, som ble 1. vara, stilte for Venstre i 1913, mens 4. vara Simon Pettersen stilte for KLA. Om det var en liten overvekt med venstresympatiserende velgere blant Avholdspartiet kan ikke sies med sikkerhet. Det som er sikkert er at kandidater fra «avholdsvenstre» klarte å få hakket flere personstemmer enn «avholdshøyre», og kunne utgjøre større innflytelse i kommunestyret.

Nok en gang fikk kvinnene få personstemmer på tvers av listene, og Avholdspartiet var ikke et unntak. Alle 10 som ble representanter eller vara til kommunestyret hos Avholdspartiet var menn.¹⁹¹ Øverste kvinne var Sigrid Johansen på 13. plass med 1009 stemmer.¹⁹² Hos Høyre gjorde kvinnene det forholdsvis godt. 4 av de øverste 8 representantene var kvinner, selv om de igjen ble godt hjulpet av forhåndskumuleringer.¹⁹³ Hilda Kindt var den eneste av de 4 kvinnene som fikk en plass over en forhåndskumulert mann, og endte på 5. plass på listen. Hos Arbeiderpartiet var det en lignende situasjon som i 1913, hvor de to kvinnene blant de 20 forhåndskumulerte kandidatene endte opp på 18. og 20. plass. Frisinnede Venstre og Upolitisk

¹⁸⁶ Trondhjem kommune 1922, 1922: IV

¹⁸⁷ Trondhjem kommune 1910, 1911: IV & Trondhjem kommune 1916, 1916: IV

¹⁸⁸ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹⁸⁹ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹⁹⁰ Ny Tid, 8. desember 1919

¹⁹¹ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹⁹² Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹⁹³ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

liste hadde ingen kvinnelige representanter. Dr. Ingeborg Aas fra Venstre eneste kvinne som ble valgt uten drahjelp i form av forhåndskumuleringer. Med sine 920 stemmer var hun kun 2 personstemmer bak listetoppen Dr. Brodal.¹⁹⁴ Dette var likevel et unntak, og få kvinner ble valgt til kommunestyret.

Posisjoner i kommunestyret: 1920-1922

Avholdspartiets brudd fra den liberalkonservative blokka i kommunestyret kan ses tydelig gjennom kommunestyreprotokollene. Slik som KLA i 1916 stemte Avholdspartiet på sin egen ordfører kandidat. I tillegg stilte partiet egen gruppe i formannskapet. O. Ødegaard satt i formannskapet som Avholdspartiets eneste representant, med I. J. Bakke som vara.¹⁹⁵ Som nevnt tidligere, var begge representanter for det som kunne kalles avholdsvenstre. I stedet for en felles liste i formannskapet med Avholdspartiet, inngikk Høyre og Frisinnede Venstre i stedet et samarbeid med Upolitisk liste.¹⁹⁶ Dermed var Avholdspartiet en liten uavhengig gruppe i kommunestyret for den neste kommunestyreperioden. Likevel, siden partiet ikke hadde noe program utenom avholdssaken, sto partiets innvalgte fritt til å stemme med Venstre i andre saker.

Oppsummering 1919

Valget i 1919 ble utkjempet i en ny politisk realitet, hvor et permanent nasjonalt forbud mot brennevin hadde blitt stemt gjennom av Norges befolkning. Denne gangen gikk partiet til valg som et rent avholdsparti, i stedet for det som kunne beskrives som «avholdshøyre». Partiet appellerte i mye større grad til venstrevelgere enn før. Med flere gjengangere fra listen i 1913, samt at kjernesaken er i bunn og grunn den samme, var det mye kontinuitet fra 1913 også. De demografiske trekkene til partiets kandidater var relativt like KLA sine i 1913, hvor borgerlige yrker dominerer. Kvinnene var også i et enda større mindretall enn før. Valget ga Avholdspartiet 5 representanter, opp fra KLA sine 3 fra 1913 og 1916. At partiet prøvde å lokke til seg venstrevelgere denne gangen, i tillegg til konservative, gjør kanskje at fremgangen ikke var like stor som Avholdspartiet kunne håpet. Partigruppen kommunestyret i 1919 sto nærmere Venstre enn Høyre. Partiet sto alene i kommunestyret, men frontet en sterkere avholdspolitikken enn i 1913.

¹⁹⁴ Dagsposten: Trønderen, 6. desember 1919

¹⁹⁵ Trondhjem kommune 1922, 1922: V

¹⁹⁶ Trondhjem kommune 1922, 1922: IV-VI

Del 4: Sammenligning og drøfting av de to valgene

Den politiske situasjonen

Det mest åpenbare forskjellen i den politiske situasjonen fra 1913 til 1919 var at folkeavstemmingen i oktober 1919 hadde gjort Trondheim til en forbudsby gjennom det nasjonale forbudet. Dette kunne anses som en seier som ville gjøre avholdssaken mindre relevant for velgere, og kunne hatt en negativ effekt på støtten til avholdspartiene. At hverken Arbeiderpartiet eller andre partier fremhever saken nevneverdig i egen valgkamplitteratur, støtter dette argumentet.

Alkoholspørsmålet var også blitt noe mer polarisert og aktualisert ved 1919, ettersom kommunevalget bare var to måneder etter folkeavstemmingen. Fuglum beskrev årene fra 1910-1914 som en slags våpenhvile i alkoholstriden, hvor temperaturen ikke var like voldsom som før og etter.¹⁹⁷ Samtidig delte saken partiene ganske rent på høyre/venstre akse i 1913. Dette kan være en grunn til at KLA profilerte seg som et borgerlig avholdsparti, heller enn et rent ensaksparti. Alkoholspørsmålet hadde tross alt blitt mer tilspisset i 1919, og større forskjeller vokste frem blant de avholdsvennlige partiene. At Trondheim Venstre ikke ville gå lenger enn det nasjonale forbudet inntil videre åpnet nok rom for en renere avholdsparti enn i 1913, da Venstre og KLA var helt enige i avholdspolitikken.

Lokalt var sannsynligvis Venstres holdning til avholdssaken utslagsgivende for at Avholdspartiet i 1919 ble et samarbeid mellom «avholdsvenstre» og «avholdshøyre». Selv om avholdsfolk var fornøyde med brennevinsforbudet, var det åpenbart at mange mente den ikke gikk langt nok, og ville forby øl og vin i tillegg. Venstre hadde ingenting i programmet sitt for å arbeide for en utvidet innskrenking av øl- og vinsalg. Nidaros begrunnet dette gjennom at et slikt punkt var unødvendig siden Venstres ståsted var kjent. Om dette var sant eller ikke kunne nok diskuteres, men det vitner om at Venstre kanskje ville unngå at saken i valgkampen. Høyre og Frisinnede Venstre var motstandere av forbudet, mens det nyradikaliserte Ap sto nok for langt unna borgerlige avholdsfolk til å gjøre et samarbeid mulig.

¹⁹⁷ Fuglum, 1995: 54-55

Program

Avholdspartiet i 1919 hadde en mer radikal avholdspolitik enn de andre partiene, noe som skilte partiet ut fra resten. I 1913 derimot var KLA identisk i avholdspolitikken til Venstre, og svært lik den som Arbeiderpartiet hadde. Mens KLA hadde et helhetlig program i form av å tilslutte seg Høyres program i andre spørsmål, var Avholdspartiet et rent ensaksparti. Til gjengjeld skilte partiet seg ut fra Venstre, Ap og Upolitisk liste ved å ha et mer radikalt avholdsprogram. Forskjellene i avholdspolitikken mellom Ap, Venstre og Avholdspartiet var dermed større enn i 1913.

Det andre store forskjellen mellom programmene handlet om politikken utenfor avholdssaken. Mens KLA hadde høyres øvrige program i 1913, hadde ikke partiet noe øvrige saker i 1919. Dette var nok for å kunne appellere til så mange som mulig, samt å få kandidater fra hele borgerlig side. Dette ville være mye enklere om kandidaten sto fritt i politikken ellers. Dette var et viktig aspekt i endringen av avholdslisten fra et høyreparti i 1913 til et parti med bredere appell i 1919.

Appell til velgerne

Det som kan bli funnet i avisene av appeller til velgerne foran 1913 og 1919 valgene kan nesten ikke være mer ulike mellom disse to valgene. Navnet til Det konservative-liberale avholdsparti fortalte i klartekst at partiet var på høyresiden. Partiet poengterte i hver eneste appell at det var et konservativ-liberalt parti som sto med Høyre og Frisinnede Venstre i alle andre saker. Avholdspartiets appell i 1919 til velgerne derimot handler fullt og helt om avholdssaken, og om å bekjempe drukkenskap. Appellene var også langt mer kritisk til andre partier, hvor det langes ut mot at andre partiers avholdspolitik i mye større grad enn i 1913.

I motsetning til i 1913, sto Avholdspartiets appeller i flere aviser enn Trondhjems Adresseavis, høyrepressens organ i Trondheim. Partiet hadde spalter publisert i Nidaros, Dagsposten, og til og med i sosialistiske Ny Tid. Ambisjonen til partiet var åpenbart å nå flere velgere ved dette valget enn ved forrige valg. Dette var mest sannsynlig fordi partiet profilerte seg som ensaksparti, heller enn et konservativt et.

Hvordan KLA og Avholdspartiet fremstilte sin egen alkoholpolitiske stillinger endret seg kraftig. Dette kunne vært et resultat av resultatet av folkeavstemningen endringer i det politiske landskapet. I 1919 var Avholdspartiet svært frampå med å fremheve deres unike posisjon i

alkoholpolitikken, og at ingen andre hadde en avholdspolitik. Dette var kanskje overdrevet, som beskrevet tidligere, men avholdspolitik var åpenbart ikke var en prioritert sak for de andre partiene. Punktene hos Ap og Upolitisk liste om alkohol var forholdsvis korte og uten konkret innhold.

Kritikk mot partiet

Det som er mest oppsiktsvekkende med KLA ved valget i 1913 er hvor lite kritikk partiet fikk. Riktignok var det noen tilfeller, men stort sett var partiet ignorert av pressen. For Ny Tid sin del så kan det spekuleres at de ikke ville rette oppmerksomhet med en valgkonkurrent. I Trondhjems Adresseavis finnes det ingen angrep mot KLA i 1913, og flere av appellene deres til velgerne var å finne i deres avis. At KLA var et samarbeidsparti av Høyre og Frisinnede Venstre førte kanskje til at Høyre ikke ville sverte et fremtidig samarbeidsparti.

Venstreaviser derimot kunne kanskje hatt litt mer grunn til å angripe partiet i 1913, ettersom KLA hadde nøyaktig samme program som Venstre når det gjelder alkoholsaker. I tillegg så var begge borgerlige partier. Med tanke på at Trøndelagens Avis promoterte både avholdsfolkene på Venstres liste og Det konservative-liberale avholdsparti, kan det gjettes at overlappen av velgere mellom disse to partiene var sett på som minimal.

Nidaros publiserte kritikk av avholdslisten foran begge valg, og argumentene var ganske like. I 1913 handlet kritikken om at partiet ikke kom til å få til noe på avholdsfronten, så lenge KLA allierte seg med høyresiden. I 1919 derimot, så advarte avisa mot at partiet fortsatt var i hendene til høyresiden, og at en stemme på Avholdspartiet var i praksis en stemme for Høyre. Kjernen i argumentet denne gangen er det samme, men denne gangen advarte de sterkt mot at en stemme på de vil føre til tapte posisjoner for venstrepolitikere på tvers av listene.

Noe svar til kritikken har jeg ikke klart å finne i avholdsbladene, hverken i Trøndelagens Avis eller i *Sverre*. I 1913 var hadde ikke avisa noe svar på angrep fra KLA sin vegne. Dette var kanskje ikke overraskende, da bladet støttet både KLA og Venstre. I 1919 så støttet *Sverre* Avholdspartiet utelukkende, men noe forsvar mot kritikken partiet fikk kunne jeg dessverre ikke finne grunnet hull i arkivene. Svar på kritikken var dermed vanskelig å finne i begge valg, av ulike grunner.

Forhold til Høyre og Frisinnede Venstre

At Det konservative-liberale avholdsparti var tett knyttet opp mot Høyre og Frisinnede Venstre i 1913 er synlig gjennom flere ulike kilder. Partiet stemte på Høyres ordfører kandidat, og dannet felles liste for formannskapet med både Høyre og FV. Et annet vesentlig punkt er hvordan valgkampen ble utført fra KLA sin side. At partiet var eksplisitt i sin støtte til Høyre i alt annet enn avholds var en grunnstein i deres appell. Så selv om KLA hadde betydelige forskjeller med sine samarbeidspartnere i avholdspolitikken, så sto partiene hverandre nært.

Avholdspartiets forhold til Høyre og Frisinnede Venstre i 1919 var nok svakere enn i 1913. Samarbeidet i formannskapet og rundt ordførervalget fra 1913 var ikke blitt fortsatt, og partiet sto heller for seg selv. I tillegg, om Ny Tid er til å stole på, var 4 av 5 i den nye gruppen til Avholdspartiet venstremenn. Dette ville endret Avholdspartiets posisjon i det politiske landskapet i forhold til tidligere, ettersom flertallet av partigruppen ikke lenger ville stått for konservativ-liberal politikk. Partiet hadde tross alt ikke noe program utenom avholdssaken, og dermed sto alle enkeltrepresentanter fritt til å stemme som de selv ville i andre saker. Forholdet til høyresiden ble ikke hjulpet av at Hans Svebak ble den eneste innvalgte fra «avholdshøyre».

Forhold til Venstre og Arbeiderpartiet

Venstre og Arbeiderpartiet i Trondheim i 1913 var begge avholdstilhengere. Dette var grunnen til at Det konservative-liberale avholdsparti i det hele tatt stilte liste ved valget i 1913. Det som fikk KLA til å skille seg ut fra de to partiene var ikke på alkoholpolitikk, men på andre områder. For flere borgerlige avholdsfolk var det rett og slett uaktuelt å stemme på det de så på som radikale partier. I grove trekk kan det sies at KLA sitt forhold til Venstre og Ap var relativt likt forholdet Høyre hadde til de to partiene, nemlig at de var motstandere av begge, men spesielt av Arbeiderpartiet. Forholdet Avholdspartiet hadde til Venstre var sannsynligvis bedre enn den med Ap.

Partiet Venstre i Trondheim var ikke glad for at flere venstrefolk valgte å stå på en avholdspolitisk fellesliste med høyrefolk i 1919. De få angrepene fra deres avis Nidaros understreker at Venstre så på partiet som en konkurrent om deres stemmer. Likevel, ifølge Ny Tid, hadde Venstre 4 medlemmer valgt inn for Avholdspartiet. Selv om ingen formelle samarbeid ble inngått, var nok forholdet til Venstre tettere enn i 1913. Det kan godt spekuleres at forholdet på personlige plan kunne vært anstrengt mellom de to partiene på grunn av

konkurransen om velgere, og ved at Avholdspartiet ble større enn Venstre. I praktisk politikk derimot, så er det vanskelig å se noe annet enn at Avholdspartiet, etter valget, hadde tettere bånd til Venstre enn til Høyre og FV.

Det konservative-liberale avholdsparti i 1913 og Avholdspartiet i 1919 hadde ikke noe overlapp av velgere eller kandidater med Ap. Partiene var stort sett enige om alkoholspørsmålene, men ikke om mye annet. Selv om Avholdspartiet var mindre høyreorientert i 1919 enn i 1913, så gjør omtalelsene i Ny Tid det klart at avisa så på Avholdspartiet som en motstander ved valget.

Forholdet mellom avholdslistene og Ap endret seg lite mellom 1913 og 1919.

Kandidater og folkevalgte

Med noen få unntak var den yrkesmessige sammensetningen til avholdslisten i 1919 ganske lik den i 1913. Det var enda flere kjøpmenn på listen i 1919, noe Avholdspartiet hadde til felles med Høyre. Grunnen til dette er uvisst. Den helhetlige yrkessammensetningen til partiet hadde likevel ikke endret seg merkbart. Inntoget av venstrefolk endret sannsynligvis ikke yrkessammensetningen på listen, ettersom det ikke var store forskjeller mellom de borgerlige partiene. De store forskjellene mellom KLA i 1913 og Avholdspartiet i 1919 gjaldt ikke yrkessammensetningen.

Langt færre kvinner stilte for Avholdspartiet i 1919 enn for KLA i 1913. Høyre hadde flest kvinner i kommunestyret ved begge valg, også i formannskapet. En svekkelse av «avholdshøyre» i partiet kunne mulig bidratt til å senke kvinneandelen i avholdslisten, ettersom kvinner i mellomkrigstiden var en forholdsvis konservativ velgergruppe.¹⁹⁸ Samtidig hadde Venstre sterk støtte hos kvinnene, spesielt fra Stortingsvalget i 1921 og utover, så at dette var grunnen til halveringen av kvinneandelen i Avholdspartiet kan være tvilsom.¹⁹⁹ I tillegg var avholdssaken noe som mobiliserte kvinner i veldig stor grad, spesielt i 1919.²⁰⁰ Likevel hadde kvinner over hele det politiske spekteret i mellomkrigstiden vanskeligheter med å bli valgt. Slik som ellers i politikken, ser det ut til at mulig støtte for avholdssaken og partiet ikke ble omsatt til kandidater og folkevalgte for Trondheims avholdslistene i 1913 og 1919.

¹⁹⁸ Melby, 2020: 404-405

¹⁹⁹ Melby, 2020: 405

²⁰⁰ Melby, 2020: 405

Var det samme parti?

Et spørsmål som er verdt å stille er i hvor stor grad Det konservative-liberale avholdsparti i 1913 og Avholdspartiet i 1919 kan regnes som samme parti. Partiene havnet i samme kategori i SSB rapportene for disse to valgene.²⁰¹ Mange stilte som kandidater for både i 1913 og 1919.

Yrkesbakgrunnen på listen var også lik de andre borgerlige partiene ved begge valg. Likevel var partiet blitt i større grad et ensaksparti på tvers av de borgerlige skillelinjene, fremfor å være et parti for edruelige høyrefolk. Spørsmålet er om endringene i partiets vesen var store nok til å kunne regnes som et separat parti.

Det er mye som tyder på at både KLA i 1913 og Avholdspartiet i 1919 hadde tilknytninger til Det Norske Totalafholdsforening. Nominasjonsmøtet ble holdt hos Trondhjem Totalavholdsforenings lokaler i både 1913 og 1919.²⁰² Tilknytningen endret seg likevel mellom valgene. DNT sitt Trøndelagens Avis støttet KLA sin liste, men ikke spesielt helhjertet. Langt større plass var gitt i forkant av valget til Venstres avholdskandidater. I tillegg var både redaktør og ekspeditør i avisa på Venstres liste.²⁰³ For det meste var støtten for KLA i form av at avisa skrev at konservative lesere ikke lenger hadde en unnskyldning for å ikke stemme på et avholdsparti.²⁰⁴ Samtidig fikk partiet mer drahjelp av avisa enn Arbeiderpartiet, som knapt blir nevnt. Det er dessverre ikke mye grunnlag for å dra slutninger om hvordan Avholdspartiet tilknyttet seg DNT i 1919. Dette er på grunn av manglende arkivmateriale fra avholdsavisa *Sverre* fra månedene rundt valget. Nidaros sin kritikk av Avholdspartiet nevnte likevel at *Sverre* gikk til angrep på Venstre for ikke å ha godtatt DNT sitt avholdsprogram.²⁰⁵ At DNT kun støttet Avholdspartiet i Trondheim i 1919, kan derfor ses på som svært sannsynlig.

Venstres avholdspolitikken var avgjørende for om «avholdsvenstre» og «avholdshøyre» gikk sammen om en felles liste eller ikke. I 1913 var KLA, ved egen erkjennelse, helt enige med Venstre i avholdspolitikken. Venstre ble heller sett på av flere borgerlige avholdsfolk som for radikale i andre saker til å kunne støttes. Derfor ble et konservativ-liberalt parti stiftet for å fremme saken. I 1919 derimot hadde Venstre skuffet noen av sine avholdsfolk, og flere fra

²⁰¹ SSB, 1914: 40 & SSB, 1920: 40

²⁰² Trondhjems Adresseavis, 5. november 1913

²⁰³ Trøndelagens Avis, 14. november 1913

²⁰⁴ Trøndelagens Avis, 31. oktober 1913

²⁰⁵ Nidaros, 19. November 1919

«avholdsvenstre» gikk over til å støtte Avholdspartiet. Som en fellesliste uten kumulerte kandidater, var Avholdspartiets plass i det politiske landskapet avhengig av hvilke kandidater som ble kumulert inn i kommunestyret.

Det som i hovedsak taler for at KLA og Avholdspartiet var i bunn og grunn samme parti ligger i fanesaken: at de var et avholdsparti. Riktignok hadde partiet i 1913 flere saker på programmet enn bare edruelighet, men fanesaken var det samme. Overlappen av kandidater mellom valget i 1913 og 1919 var betydelig, og yrkessammensetningen også var svært lignende. Skepsisen mot Arbeiderpartiet virker å ha vært stor ved begge valg, ettersom det aldri var noe snakk om å invitere inn sosialister på listen i 1919, selv om Ap heller ikke godtok DNT sitt program. Det var derfor mye kontinuitet mellom partiene også.

På den andre siden har denne oppgaven belyst flere forskjeller på partiene som stilte i 1913 og 1919. Kanskje det mest åpenbare er at partinavnet hadde endret seg. Partiet endrer seg fra å ha konservative-liberale, i andre ord et parti med klare assosiasjoner til høyresiden i partinavnet, til å bare hete Avholdspartiet i 1919. Dette gjenspeilte seg både i program og i personell.

Programmet var opprinnelig et helhetlig et, hvor KLA hadde en rekke punkter på avholdssaken, mens partiet ellers tilsluttet seg høyres program. I 1919 derimot, var alkoholpunktene det eneste som partiet hadde, og eventuelle representanter ville da stått fritt i andre saker. Dette gjorde det nok slik at personstemmer hadde mye å si for politikken. Endringen i personell på partibasis var dermed signifikant. Om det 4 av 5 valgte var venstremenn har vi bare Ny Tids ord for, men det stemmer overens med at Svebak var tidligere KLA representant, mens både Ødegaard og I. J. Bakke, stilte for Venstre i andre kalenderår. At nettopp disse to ble valgt til formannskapet tyder også på at det var et venstreflertall i kommunestyregruppen. Dette er enda mer oppsiktsvekkende med tanke på at den den konservative Svebak varden eneste som hadde vært fast representant i kommunestyret før.²⁰⁶

Oppsummering og konklusjon

Denne oppgaven har handlet om avholdsbevegelsen i Trondheims politikken på borgerlig side. Litteraturen rundt det partipolitiske aspektet av avholdskampen i Trondheim har stort sett handlet om Arbeiderpartiets rolle. Arbeiderbevegelsens rolle blir spesielt fremhevet i sammenheng med

²⁰⁶ Trondhjem kommune 1916, 1916: IV

resultatet av folkeavstemningen i Trondheim 1919.²⁰⁷ Mye oppmerksomhet har blitt rettet mot avholdsmannen Martin Tranmæl, en ledende skikkelse innenfor arbeiderbevegelsen på tidlig 1900-tallet.²⁰⁸ Ellers har Trondheim blitt hovedsakelig omtalt som et sted hvor avholdsmotstanderne sto sterkt, med unntak av arbeiderstrøkene.²⁰⁹ Denne oppgaven har satt søkelyset på avholdslistene på borgerlig side.

Med unntak av et delkapittel i Danielsens Trondheimshistorie om Venstre og avholdsbevegelsen på 1800-tallet, har det blitt skrevet lite om den borgerlige avholdsbevegelsen i Trondheim.²¹⁰ Dette er forståelig, siden Arbeiderpartiet var det klart største avholdsvennlige partiet i byen på denne tiden. Likevel var det en ikke ubetydelig andel avholdsfolk på borgerlig side. Selv om KLA bare fikk 3 representanter, så stemte litt over 1 av 20 på partiet. Dette i tillegg til avholdsfolk i Venstre. Arbeiderpartiets linje i avholdssaken endret seg ikke i stor grad mellom 1913 og 1919. Denne oppgaven har undersøkt hvordan det partipolitiske landskapet endret seg for avholdsfolk på borgerlig side i Trondheim mellom 1913 og 1919.

Avholdsbevegelsen var en svært sterk bevegelse på 1910-tallet som hadde stor påvirkning på politikken i hele landet. Det var samtidig store forskjeller i den øvrige politikken til avholdsfolk. Selv om Arbeiderpartiet var et avholdsvennlig parti, ville generelt ikke borgerlige avholdsfolk stemme på et sosialistisk parti. Både KLA og Avholdspartiet var begge borgerlige partier, selv om førstnevnte bare appellerte til høyresiden. Den yrkesmessige og kjønnsmessige sammensetningen av listene lignet på de andre borgerlige partiene. Ved begge valg hadde alle tre hovedretninger i Trondheimspolitikken en egen avholdsvennlig liste. I 1913 fylte Det konservative-liberale avholdsparti nisjen for et avholdsparti på høyresiden. Siden mange var misfornøyde med Venstres avholdspolitik, klarte Avholdspartiet å samle avholdsfolk fra både høyresiden og fra partiet Venstre.

Avholdspartiet i 1919 var hverken et klart brudd med, eller en fullstendig kontinuasjon av, Det konservative-liberale avholdsparti. Begge partier appellerte til borgerlige velgere som var misfornøyde med Høyre, FV eller Venstres avholdspolitik. Avholdspartiet kan ikke påstås å være helt det samme partiet som Det konservative-liberale avholdsparti fra 1913, men hadde

²⁰⁷ Fuglum, 1999: 177-180 & Danielsen, 1997: 136-138, 152-153

²⁰⁸ Fuglum, 1999: 177-180

²⁰⁹ Fuglum, 1995: 178 & Fuglum, 1999: 72, 263

²¹⁰ Danielsen, 1997: 152-153

fortsatt mange likhetstrekk. Til syvende og sist var begge nisjepartier, som var de sterkeste pådriverne for strengere alkoholpolitikk på borgerlig side i Trondheim.

Litteraturliste

Aviser

Dagsposten: Trønderen (15. november 1919). *Trondhjems frisindede venstre. Kommunevalget*

Dagsposten: Trønderen (26. november 1919). *Bruk Avholdspartiets liste!*

Dagsposten: Trønderen (6. desember 1919). *Trondhemvalgets resultat*

Nidaros (23. november 1913). *De kommunale valglistene: Splittelsen inden høire.*

Nidaros (13. november 1919). *Avholdsfolket og partiene*

Nidaros (18. november 1919). *7 lister.*

Nidaros (19. november 1919). *Den viktigste maaned*

Nidaros (20. november 1919). *«Sverres» fabler*

Nidaros (25. november 1919). *Venstres program i Trondhjem*

Nidaros (25. november 1919). *Venstres valglistene*

Nidaros (28. november 1919). *Politisk Spekulation*

Ny Tid (22. november 1913). *Valgprogram for Trondhjems Arbeiderparti*

Ny Tid (22. november 1913). *Husk hvad det gjælder neste mandag!*

Ny Tid (29. november 1913). *Kampen mot rusdrikkene*

Ny Tid (3. desember 1913). *Kommunevalget.*

Ny Tid (6. desember 1913) *Valget*

Ny Tid (13. desember 1913).

Ny Tid (3. november 1919). *Avholdspolitisk valgspekulation*

Ny Tid (3. november 1919). *Foran kommunevalget: Avholdsfolket stiller egen liste*

Ny Tid (3. november 1919). *Kommuneprogram for Trondhjems Arbeiderparti*

Ny Tid (18. november 1919). *13 dage*

Ny Tid (28. november 1919). *Avholdsfolkets mandtalskontor*

Ny Tid (29. november 1919). *Foran valget*

Ny Tid (29. november 1919). *Til vælgerne i Trondhjem: Buk avholdsfolkets liste*

Ny Tid (29. november 1919). *Opprop til vælgerne for «Den upolitiske liste»*

Ny Tid (29. november 1919) *Hvorfor vi stemmer med arbeiderpartiet!*

Ny Tid (6. desember 1919). *Valgene i Trondhjem*

Ny Tid (8. desember 1919). *Tilbakegangen*

Sverre (8. juli 1919).

Trondhjems Adresseavis (22. mars 1898). *Samlagsaftemningen.*

Trondhjems Adresseavis (20. september 1913). *Nei.*

Trondhjems Adresseavis (1. november 1913). *Kommunevalget*

Trondhjems Adresseavis (8. november 1913). *Det konservativ-liberale avholdspartis liste*

Trondhjems Adresseavis (21. november 1913). *Oficielle valglister*

Trondhjems Adresseavis (23. november 1913). *Fra avholdsmænd til avholdsmænd*

Trondhjems Adresseavis (1. desember 1913). *Konservativ-liberale avholdsmænd!*

Trondhjems Adresseavis (3. desember 1913). *Valget*

Trondhjems Adresseavis (3. desember 1913). *Utfaldet*

Trondhjems Adresseavis (5. desember 1913). *Stemmetallet*

Trondhjems Adresseavis (3. desember 1913). *Formannskapsvalget*

Trondhjems Adresseavis (21. desember 1913). *Formandskapsvalget*

Trondhjems Adresseavis (13. november 1919). *Avholdspartiets liste*

Trondhjems Adresseavis (26. november 1919). *Bruk Avholdspartiets liste*

Trondhjems Adresseavis (26. november 1919). *Høires liste*

Trondhjems Adresseavis (29. november 1919). *Til vælgerne i Trondhjem: Bruk avholdsfolkets liste*

Trøndelagens Avis (31. oktober 1913). *Kommunevalget nærmer sig*

Trøndelagens Avis (31. oktober 1913). *De vingelsindede*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *Venstre og avholdsbevægelsen*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *Den konservativ-liberale avholdsliste*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *Venstres liste*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *Avholdsfolket og venstre*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *44 av venstres valgliste*

Trøndelagens Avis (14. november 1913). *Det konservativ-liberale avholdspartis liste*

Trøndelagens Avis (21. november 1913). *«Utvidede» rettigheter*

Trøndelagens Avis (28. november 1913). *Arbeiderpartiets avholdspost*

Trøndelagens Avis (28. november 1913). *De nærmeste krav*

Trøndelagens Avis (5. desember 1913). *Valget i Trondhjem*

Protokoller fra kommunestyret

Sager behandlede i Trondhjems kommunestyre i Aaret 1901. Aktietrykkeriet i Trondhjem 1902.

Sager behandlede i Trondhjems kommunestyre i Aaret 1904. Trondhjem Aktieselskabet
Adresseavisens Bogtrykkeri 1905.

Sager behandlede i Trondhjems kommunestyre i Aaret 1907. Aktieselsk. Adresseavisens
boktrykkeri 1908.

Saker behandlede i Trondhjems kommunestyre i Aaret 1910. Aktieselsk. Adresseavisens
boktrykkeri 1910.

Saker behandlet av Trondhjems kommunestyre i Aaret 1913. A/S Adresseavisens boktrykkeri 1914.

Saker behandlet av Trondhjems kommunestyre i Aaret 1914. A/S Adresseavisens boktrykkeri 1915.

Saker behandlet av Trondhjems kommunestyre i Aaret 1915. A/S Adresseavisens boktrykkeri 1916.

Saker Nr. B 1-127 behandlet av Trondhjems kommunestyre i Aaret 1916. A/S Adresseavisene Bok- og Aksidenstrykkeri 1916

Trondhjems kommunestyres forhandlinger: aar 1919. Sak nr. B 1-154. Adresseavisens boktrykkeri - Trondhjem 1920

Trondhjems kommunestyres forhandlinger aar 1922, sak nr. B 1-121. Adresseavisens boktrykkeri - Trondhjem 1922

Bøker

Dahl, H. F. (Red.). *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010): B. 2: Parti, presse og publikum: 1880-1945: Vol. B. 2.* (2010). Universitetsforl.

Danielsen, R. (1958). *Det nye bysamfunn: 1880-1914.* I kommisjon hos F. Bruns bokhandels forlag. Fra nasjonalbiblioteket: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010111006070

Danielsen, R. (1997). "En exempelløs fremgang": 1880-1920. Universitetsforlaget. Fra nasjonalbiblioteket: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010030810008

Danielsen, R. (1984). *Borgerlig oppdemningspolitikk: 1918-1940.* Cappelen.

Fuglum, P. (1972). *Kampen om alkoholen i Norge 1816-1904.* Universitetsforlaget.

Fuglum, P. (1995). *Brennevinsforbudet i Norge.* Tapir forlag. Trondheim.

Fuglum, P. (1999). *Et onde avskaffer man!: arbeiderbevegelsen og alkoholen fra Marcus Thrane til forbudstiden.* Historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Trondheim

Fuglum, P. (1995) *Norge i støpeskjeen: 1884-1920.* Cappelen. Oslo.

Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H., & Øye, I. (2020). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (3. utgave). Cappelen Damm akademisk.

Hveding, Ø. (1994). Det Frisinnede Venstre i norsk politikk. Andersen, H. W. (Red). *Clios tro tjener: festskrift til Per Fuglum: Vol. nr 1.* (s. 101-110) Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.

Kjeldstadli, K. (2005). *Et splittet samfunn: 1905-1935*. Aschehoug.

Kirkhusmo, A. (1997). *Vekst gjennom krise og krig: 1920-1964*. Universitetsforlaget

Statistikk

Statistisk Sentralbyrå (1914). *Kommunevalgene 1913*. Kristiania i kommission hos H. Aschehaug. Hentet fra: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_012.pdf

Statistisk Sentralbyrå (1917). *Kommunevalgene 1916*. Kristiania i kommission hos H. Aschehaug. Hentet fra: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_110.pdf

Statistisk Sentralbyrå (1920). *Kommunevalgene 1919*. Kristiania i kommission hos H. Aschehaug. Hentet fra: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_189.pdf

Statistisk Sentralbyrå (1925). *Stortingsvalget 1924*. Oslo i kommission hos H. Aschehaug. Hentet fra: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_176.pdf

Bævre, K. (2021, 8. juli) Forventet levealde i Norge. Folkehelseinstituttet. Hentet 5. mai: <https://www.fhi.no/nettpub/hin/samfunn/levealder/>

Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad. <https://www.digitalarkivet.no/source/36806>

Digitalarkivet: Folketelling 1920 for 1601 Trondheim kjøpstad. <https://www.digitalarkivet.no/source/74138>

Lovtekst

Forskr. om kommunesammensl., Trondheim m.fl. (1963). *Forskrift om sammenslåing av Trondheim, Strinda, Byneset, Tiller og Leinstrand, Sør-Trøndelag*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/1963-06-21-17>

Bacheloroppgave

Moltu, S. (2020). *"Kan forbud mot sterk drik være av det gode?"*: En undersøkelse av den norske presses dekning av folkeavstemningen i 1919. [Bacheloroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Masteroppgave

Berget, B. I. (2011). *"[D]et første skridt paa offentlighedens bane: Innføring av alminnelig stemmerett i Brennevinsloven av 1894.* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.

